SINT LUCAS TIJDSCHRIFT

1963 nr 4

INHOUD:

Martin Buber
of
de derde weg

door *VICTOR LEEMANS*

Op 3 juli jl. werd te Amsterdam in de grote aula van het koninklijk instituut voor de Tropen door Prins Bernhard de Erasmusprijs aan de Joodse theoloog, filosoof en socioloog Prof. Martin Buber uitgereikt. De 100.000 gulden die de stichting Praemium Erasmianum hieraan als prijs verbindt zal door de Joodse geleerde besteed worden aan een grondige studie van «De crisis en de bestemming van het Europese jodendom voor, tijdens en na de tweede oorlog».

In zijn feestrede zei Prof. Buber o.a. het volgende: «Het lijkt dat vandaag meer dan ooit een mensentype de overhand heeft, dat bij voorkeur de wezens observeert en gebruikt in plaats van zich met ziel en daad naar hen toe te wenden. Maar juist in dit heden is een formidabele opvoeder tot een nieuw en gelovig humanisme ontstaan. Ik bedoel de crisis van de mensheid, die deze met ondergang bedreigt. Ik bedoel de technologie die zonder leiding is geraakt; de onbeperkte heerschappij van de middelen, die zich voor geen enkel doel meer hebben te verantwoorden; ik bedoel de opzettelijke verslaving van de mens in de dienst van het atoom. In het opkomende, nog kneedbare geslacht, nemen steeds meer mensen waar, wat daar voorbereid wordt; hun dagelijkse toenemende waarneming, het besef van de crisis roept in hen een tegenkracht op, die er in kan slagen weer de enige doelen, grote lichtende doelen tot heer en meester te maken over de rebellerende middelen. Deze tegenkracht is het, die ik het nieuwe gelovige humanisme noem. Uit het land van Erasmus groet ik de gelovige humanisten, hen die al handelen en hen die pas rijpen, in de gehele wereld». (De Tijd, 4 juli 63).

De redactie is de heer Senator Victor Leemans zeer dankbaar om zijn hiernavolgende bijdrage over de figuur van Martin Buber.

Mijn kennismaking met Martin Buber loopt over Eugen Rosenstock en Josef Wittig. Dit kan enigszins vreemd lijken voor de mensen van mijn generatie die de laatste jaren vertrouwd geraakten met Martin Buber en het heeft helemaal geen zin voor de jongeren van vandaag.

De meesten onder hen kennen nauwelijks de naam van Eugen Rosenstock. Van Josef Wittig hoorden ze wellicht nooit spreken. In de twintiger jaren echter was voor mij Eugen Rosenstock de boodschapper van een echt sociaal leven door het vermenselijken van de onderneming (door middel van wat hij noemt de «Werkstattaussiedlung», 1922), de omzetter van de idealen der jeugdbeweging in praktische dienst aan het volk en tevens de ontdekker van het «Industrievolk» (1924), de belijder van het volk als «Gemeinde» (in «Angewandte Seelenkunde», 1924). Zo helemaal in de direkte zin van onze ervaring met de «Jugendbewegung» (1), die het bestormen der bourgeois - vesting had ingezet met oorspronkelijkheid, natuurverbondenheid en uit het hart ontlokte liederen en ritmen.

Bij Rosenstock hoorden we hoe nodig het «Du» is om als jong mens te leven, om een ingekeerdheid te beoefenen die geen verstarring is in het «ik». Hij deed ons beseffen dat het «volk» onze partner is en dat het een wetenschappelijke plicht is zo over de mensen te spreken alsof ze aanwezig zijn.

In dit klimaat van ontvankelijkheid voor het nieuwe en de zelfzekere afgeslotenheid van het gave jong-zijn werden we religieus aangesproken door de «Wiedergeburt» en «Wir sind erlöst» van de Breslauer hoogleraar in de teologie Josef Wittig, een der voornaamste medewerkers van «Hochland», die later zware konflikten zou krijgen met Kardinaal Bertram. Wittig kreeg verbod eerst verder de H. Mis te lezen en werd naderhand zelfs geëxcommunieerd.

In die jaren publiceerden Eugen Rosenstock en Josef Wittig een driemaandelijks tijdschrift «Die Kreatur», en dit samen met Martin Buber en met Viktor von Weiszaecker, de befaamde vaandrig van de psycho-somatische geneeskunde. Indien ik me goed herinner verschenen slechts een paar jaargangen van dit royaal uitgegeven en eigenwillig tijdschrift. Het was hier dat ik voor het eerst kennis maakte met Martin Buber en zijn weggenoot Franz Rosenzweig. Van dan af, zij het met grote tussenpozen, ben ik een lezer van Buber geworden. Ik bezat toen meerdere publicaties van hem, uitgegeven hetzij voor de oorlog 1914 (*Chinesische Geister- und Liebesgeschichten*), hetzij tijdens of onmiddellijk na deze oorlog (*Vom Geist des Judentums, Drei Reden über das Judentum, Der Heilige Weg, Die Geschichten des Rabbi Nachman* en *Die Legende des Baalschem*).

De «Drei Reden über das Judentum» verschenen eigenlijk voor de oorlog (1911). Ze vormen een geheel met de drie toespraken die het corpus uitmaken van «Vom Geist des Judentums» en met de rede van 1918 die als «Der Heilige Weg» werd gepubliceerd. Deze laatste is opgedragen aan de utopische socialist Gustav Landauer, die Buber verder in dankbare herinnering heeft gehouden in zijn werk over het utopisch socialisme (2). De inzet van deze lezingen was de «Erneuerung des ganzen Menschen».

Deze lezingen weerspiegelen zowel de strijd van Martin Buber in en met het Zionisme, dat in 1897 gelanceerd werd door Theodor Herzl. Ze zijn een stellingname tegenover de gedragingen van de joden, van de Duitsers, van de Europeanen, van de mensheid ten slotte, op grond van de wijsheid die hij had opgedaan in Gallicië bij grootvader Salomon Buber, in jarenlange studie van het Chassidisme; in vertrouwde geestelijke omgang met Jacob Boehme, Meister Eckhart en Nicolaus Cusanus, en in de bestendige controverse met de Weense intelligentsia waar Nietzsche, Hoffmannsthal, George en Rilke het podium beheersten. Het uitbreken van de eerste wereldoorlog verdiepte zijn inkeer, versterkte zijn appel aan de innerlijkheid, schokte zijn vertrouwen in Duitslands zending om een «neue Aera des Einvernehmens mit dem Orient zu begründen» (3), vestigde zijn geloof in de mystische krachten van het leven en in de fundamentele betekenis der verhouding van de mens tot God, en deze van «Ik en Gij» (1923).

De filologie samen met de poging om de zin van de mystiek te achterhalen, verwekken in Buber de kracht om van de oorsprong, van de bronnen uit de kust van de werkelijkheid te benaderen, ze aan te spreken en zich door haar te laten aanspreken (4).

Deze terugkeer tot de oorsprong, tot het Ene vertrekpunt, laten hem het Oosten, de bakermat, zien zoals Goethe, Novalis en Görres, als een eenheid die het onderscheid van rassen en volkeren draagt en overkoepelt. Hij bouwt bruggen tussen het oer-kristendom en het Chassidisme in zijn zuivere vorm. Zoals hij in 1951 aan een kleine groep van studenten bevestigde, aanziet hij zich als een Hebreeuws denker, die teruggrijpt naar de fundamenteel godsdienstige ervaringen van de mensheid. Als jood is hij echter vertrokken van zijn eigen volk om het te winnen voor een nieuw besef van zijn zending; om het, op grond van zijn gericht zijn op de daad, van zijn diepere bestemming en zijn mysterieuze zin voor eenheid te bekwamen om de vernieuwing der mensheid in deze tijd, die Buber op het oog heeft, te ondersteunen.

Van 1910 tot 1920 heeft Buber de klemtoon gelegd op die «vernieuwing» en haar gesteld tegenover de pogingen tot hervorming en aanpassing, en tegenover het vals geloof in de evolutie. Hierbij gelden voor hem niet de vormen, doch de krachten die worden ingezet, de eeuwige krachten die de doorbraak verzekeren. Deze waren aanwezig toen het Chassidisme (5) tot een grote volksbeweging uitgroeide.

«Dieser will das Gesetz nicht schmälern, er will es lebendig machen, will es aus dem Bedingten wieder ins Unbedingte heben: jeder soll durch wahrhaftes Leben selbst eine Thora, ein Gesetz werden» (*Vom Geist des Judentums, p. 71-72)*.

Het profetisme van Buber, de onvervangbaarheid van zijn messianisme, gaat bij hem gepaard met de aanmaning tot nauwkeurige plichtvervulling, tot dienst aan de dagtaak, tot het aannemen van de wereld zoals hij waait en draait, tot het laten van de opdringerigheid. Treffend zijn hiervoor de verhalen over de Mosche van Kobryn, opgenomen in «Die Erzählungen der Chassidim» (p. 628-647). Het biezonderste voor de mens is te doen wat hij doet, elk ogenblik werkelijk aanwezig te zijn; zo te zijn dat hij werkend werkt en slaapt wanneer hij zich ter ruste legt. Zoals verhaald wordt over de Jehudi (aang. werk p.

714 e.v.), In het gesprek met de eenvoudigen, in de wijsheid der vergetenen en verdrukten, in het geloof van de naamlozen, bij de eenvoudigen die hartstochtelijk God zoeken, vindt Martin Buber de zin van het leven. Hierdoor staat hij aan de overzijde van de systeembouwers zoals Hegel en Marx, van de kerkelijke en ritueel gebondenen, van de ortodoksen en de formalisten, van de belijders van standaardgevoelens. Het ethos is voor hem maatgevend. God moet geleefd en gedaan worden. De mens in nood dient geholpen te worden. Uit het zijn van God hoort Buber de roep tot de daad; van God uit wil hij doordringen tot de werkelijkheid. Deze «Ik en Gij»-verhouding opent de weg tot het dialoog met de anderen waarop wij aangewezen zijn. Naarmate wij godsdienstig blijven, versterkt de beweeglijkheid van onze ontmoeting met de wereld en onze bereidschap om de wereld te verstaan; groeit ook de kracht om ons te laten aanspreken door de diepere krachten van het leven en het bestaan. Buber spreekt dan ook over de genezing door de ontmoeting (1951).

Het middel bij uitstek voor de mens om God te ontmoeten is voor Martin Buber de bijbel. Hier spreekt God de mens aan en kan de mens — kunt gij — God aanspreken en horen. In dit besef heeft Buber samen met Franz Rosenzweig zijn grote Bijbel-vertaling ondernomen.

Een rechtvaardiging van hun opvattingen, en van het wezen en de zin van de Hebreeuwse bijbel, hebben Buber en Rosenzweig gegeven in het boek «*Die Schrift und ihr Verdeutschung*» (1936). Daar ik geen exegeet ben, kan ik niet vakkundig oordelen over de verdediging van het opzet van Buber en Rosenzweig. Ik ben echter getroffen door het indrukwekkende vakmanschap dat blijkt uit deze pleidooien, door de piëteit waarmee hier over Gods Woord wordt geschreven, door de scherpzinnigheid waarmee kritiek wordt uitgebracht, bijv. de vertaling van Luther en de liberaal-rationalistische interpretatie van het bijbel-verhaal (6). De wijze waarop Buber en Rosenzweig hun taak en de bijbel zien kan ik niet beter verduidelijken, dan door dit citaat: «Wir glauben, dass dem Wort, das in der Bibel Schrift geworden ist, jede Zeit, die unsere so gut wie irgendeine vergangene, fremd, fern und feindlich gegenüberliegt, dass aber dies Wort in jeder Zeit die Kraft bewährt, die ihm Hörigen zu ergreifen. Die Zeit ist passiv, das Wort aktiv. Das Wort nur bewahren, nur konservieren, nur allenfalls durch die Zeit tragen wollen ist Lästerung. Es will reden, zu jeder Zeit, in jede Zeit, jeder Zeit zum Trotz. Wir wissen nicht, ob es unser Uebersetzungswerk in seinen Dienst nehmen wird und in welcher Dienst. Wir haben nur das eine zu bedenken: ihm *treu* zu sein. Ob die um dieser Treue willen geschehenden vereinzelten Wortheimholungen sich einbürgern werden, das ist uns, gegen jenes oberste Gesetz und seine Forderung, eine geringe Sorge». (aang. werk, p. 291).

Het paradoksale aan het geloof van Buber bestaat daarin dat het even rotsvast is, als zonder hoop op verwerkelijking in een afzienbare tijd. De mislukkingen die onze inspanningen begeleiden bewijzen, volgens Buber, de waarheid en het eeuwig karakter van het geloof. Derhalve houdt hij ongestoord vast aan de «Wegen naar Utopia» en kent hij geen bitterheid over de ergste gruwelen en afwijkingen van de mens en de mensheid. Hij vindt steeds opnieuw woorden van vertrouwen, geduld en medelijden. In *Gog und Magog* (1949) laat

hij in een «Rede an die Sechzig» de rabbi zeggen, sprekend over het harde van de napoleontische oorlogen: «Noch sind die Rauchwolken um den Berg der Völkerwelt klein und vergänglich. Grössere, beharrlichere werden kommen. Wir müssen der Stunde harren, da uns das Zeichen gegeben wird, in der Tiefe des Geheimnisses auf sie einzuwirken...» (aang. werk, p. 141). Niet de verschrikkelijke gebeurtenissen, die we beleefd hebben zijn het belangrijkste probleem, doch dit van de «Gog in uns selber».

Toen Martin Buber in 1953 te Frankfurt in de Paulskirche de vredesprijs van de Duitse Boekhandel in ontvangst nam, sprak hij met ontroering over de miljoenen volks- en geloofsgenoten die in de koncentratiekampen waren vermoord. Hij deed dit echter niet als een gestrenge rechter. «Was bin ich, dass ich mich vermessen könnte, hier zu vergeben?». En grootmoedig vevolgde hij: «Mein der Schwäche des Herzens kundiges Herz weigert sich, meinen Nächsten deswegen zu verdammen, weil er nicht über sich vermocht hat, Märtyrer zu werden». Hier spreekt een liefde voor de mens die inderdaad bovenaards is en waaruit blijkt in welke mate «het zijn naaste beminnen om God» bij Buber een werkelijkheid geworden is.

De vele slechte ervaringen met de mensen hebben niet vermocht Martin Buber te ontmoedigen of hem van de mens afkerig te maken, noch hem ertoe gebracht zich op te sluiten in zijn werk en in zijn eigen innerlijkheid. Al die ervaringen, zegt hij, hebben mijn «Lebensmark genährt», meer dan het edelste boek had kunnen doen.

In 1957 ontving ik van hem een op zijdepapier gedrukt plakket over «Bücher und Menschen». Dit kort essay is de herdruk van een artikel dat Buber, nu nagenoeg 45 jaar geleden, publiceerde in de «Frankfurter Zeitung». Het besluit aldus: «Denk dich nur in einen Ursprung hinein, wo du allein wärst, ganz allein auf Erden, und du könntest eins von beiden bekommen, Bücher oder Menschen. Wohl höre ich manchen seine Einsamkeit preisen, aber das bringt er nur fertig, weil es eben doch die Menschen auf der Welt gibt, wenn auch in räumlicher Ferne. Ich habe nichts van Büchern gewusst, als ich dem Schoss meiner Mutter entsprang, und ich will ohne Bücher sterben, eine Menschenhand in der meinen. Jetzt freilich schliesse ich zuweilen die Tür meiner Stube und ergebe mich einem Buch, aber nur, weil ich die Tür wieder öffnen kann und ein Mensch blickt zu mir auf.»

Het was een uitzonderlijk voorrecht en een genade voor de «Stichting voor Europese Kultuur» haar Erasmusprijs dit jaar te mogen uitreiken aan de vijf en tachtig jarige Martin Buber.

---

1) Voor deze «beweging» kon hier een grote belangstelling worden verwekt via A.K. V.S., «Het Vlaamsche Land» en « Onze Jeugd».

2) Buber heeft eveneens, in opdracht van Landauer, het boek uitgegeven dat deze gepland had, doch zelf niet meer kon publiceren: «*Der werdende Mensch.* Aufsätze über Leben und Schrifttum» (1921). Zoals Buber, schreef ook Landauer vaak onder de vorm van gelijkenissen. Nochtans vertoont Landauer een meer uitgesproken vijandigheid tegenover de bestaande orde en is het absoluut breken hiermede de voorwaarde voor de bevrijding van de mens. Zie hiervoor zijn boek «Rechenschaft» (1919). De chaos is voor Landauer de voorwaarde tot het veroveren van de wijsheid en van

de geestelijke vrijheid. De invloed van deze anarchistische houding vinden we niet meer terug bij Buber sinds de dertiger jaren.

3) *Vom Geist des Judentums* (1916) p. 7: Aan dit getuigenis voegde Buber het volgende toe: «Das deutsche Volk hat die ihm in jenen Sätzen zugedachte Funktion nicht auf sich genommen und kann sie nicht mehr auf sich nehmen. Aber Europa steht die Entscheidung noch bevor».

4) Onder de vele literatuur over Buber vermeld ik hier enkel twee essays: Wilhelm *Michel, Martin Buber*. Sein Gang in die Wirklichtkeit (1926) en Arthur *Cohen, Martin Buber* (1957).

5) Het Chassidisme is een beweging van vromen die in het midden van de 18e eeuw een ruime verspreiding kende in Polen, Oekraïne en Roemenië. Haar stichter was Rabbi Israel ben Elieser, «Baalschem» genoemd. Buber schreef over hem «Die Legende des Baalschem» (1907), de geschiedenis van een roeping, de legende van de «Mythos des Ich und Du, des Berufenen und des Berufenden des Endlichen, der ins Unendliche eingeht, und des Unendlichen, der des Endlichen bedarf». (aang. werk p. XII). Zijn eerste geschriften over het Chassidisme heeft Buber later als onnauwkeurig bestempeld. Zie hiervoor *Die Erzählungen der Chassidim* (1949).

6) Voor een verdere kennisname der opvattingen van Buber over de hier gestelde problemen zie zijn *Köningtum Gottes* (2e uitgave 1956) en *Der Glaube der Propheten* (1950).

Ik, een van de weinigen die in leven is gebleven, heb met hen die op enigerlei wijze aan deze broedermoord hebben deelgenomen, slechts in schijn de dimensies van het menselijke bestaan gemeen. Zij hebben zich principieel aan het menselijk bestaan onttrokken, zij hebben zich verplaatst in een sfeer van zo monstrueuze onmenselijkheid dat ze voor mijn voorstellingsvermogen volstrekt ontoegankelijk is. Daarom voel ik ook geen haat en dus komt het evenmin in mij op dat ik enige haat zou moeten overwinnen. En wat ben ik, dat ik mij zou mogen vermeten hier te «vergeven»?

(Martin Buber bij het in ontvangst nemen van de Goetheprijs en de Vredesprijs van de Duitse boekhandel in een toespraak in de Pauluskirche te Frankfurt, 1953. Verschenen in «De Standaard» 6 juli 1963).

Men vindt God niet wanneer men in de wereld blijft, men vindt God evenmin wanneer men de wereld verlaat. Wie met zijn totale wezen uitgaat tot zijn Gij en al het zijn ter wereld in dit Gij inbrengt, vindt Hem die men niet zoeken kan. Stellig is God het «gans andere». Hij is echter ook het gans zelfde: het totaal presente. Stellig is hij het *mysterium tremendum* dat verschijnt en overweldigt; maar Hij is ook het mysterie van het zelfsprekende dat mij nader is dan mijn eigen ik. Wanneer ge het leven van de dingen en van de bepaaldheid tracht te peilen, komt ge bij het onoplosbare; wanneer ge het leven van de dingen en van de bepaaldheid bestrijdt, komt ge voor het Niets te staan; wanneer ge het heiligt, ontmoet ge de levende God.

(Martin Buber in «Ik en Gij». Uitg. Erven J. Bijleveld-Utrecht, pag. 83-84).

waarom bedenkingen tegen de vrije wil?

dr. j. e. schulte, maastricht

Na «Leuven, onze trots?» en het gesprek met Prof. J. Vandenbroucke vonden wij in het Katholiek Artsenblad volgende tekst van Dr. J. E. Schulte uit Maastricht. In de mening van de redactie kan de lectuur van deze regels verhelderend bijdragen tot de probleemstelling der beide artikels uit nummers 2 en 3 van ons tijdschrift.

In een onlangs verschenen nummer van dit *Artsenblad* (December 1962, blz. 346 e.v.) merkten wij in ons artikel: «*De mens en zijn Vrijheid*» op, dat er artsen zijn, die maar moeilijk of niet de vrijheid van de menselijke wilsbesluiten kunnen aanvaarden, hetgeen een der redenen was voor onze uiteenzetting.

Wij hebben daarover een verzoek om inlichtingen gehad en zullen daarom gaarne onze zienswijze ter zake omtrent die artsen (dit als particulier begrip, dus niet *de* artsen als allen omvattend begrip) nader toelichten. Die zienswijze berustte op ervaring en valt daarbij, naar wij menen, ten volle te verklaren. Naar wij menen, zijn er voor die afwijzing, althans in *theorie*, van de vrijheid en eigen zelfbeschikking en zelfbepaling van de mens een viertal gronden aan te geven; wij zeggen: in theorie want praktisch, in het leven en dagelijkse doen van de artsen (nu kunnen wij zeggen: *de* artsen), bestaat er geen verschil van houding.

Deze vier redenen van die afwijzing zijn, naar wij menen:

A. De éénzijdige *opleiding* en de ontoereikende *vorming* van de artsen, zoals die in ons land aan de studenten worden gegeven.

B. *Nieuwe stromingen* in de geneeskunde, waardoor het vrije, gewilde initiatief van de mens in het gedrang komt en een punt wordt van strijd en meningsverschil.

C. De toename van de hulpmiddelen van onderzoek en therapie, waardoor het *technische element* bij de toepassing der geneeskunde een veel grotere plaats heeft verworven.

D. Een vierde reden is gelegen in de *specialisering*, waardoor velen vanwege de bomen het bos niet meer zien. In dit opzicht dreigt er nog een nieuw gevaar, omdat sommigen de specialisering zelfs tot de huisarts, de «general practitionar», willen uitbreiden, zodat er dan helemaal geen artsen met algemeen interesse aangaande de mens als geheel meer over zouden blijven, ten minste als specialisering ook in dat geval beperking zou betekenen en deze zou teweeg brengen.

Als eerste verklaring derhalve de *opleiding* en *vorming* van de arts, in het bijzonder in ons land.

Men dient deze beide wel te onderscheiden! *Opleiding* heeft betrekking op de kennis en de nodige vaardigheid voor de geneeskunde en haar toepassing, wij kunnen zeggen: op de vakbekwaamheid. Doch de arts heeft in het leven niet met mechanisch werkende organismen te doen, maar met levende menselijke wezens, met patiënten, waar hij begrijpend tegenover dient te staan, willen zijn raadgeving en therapie de gewenste uitwerking hebben en wil er het onmisbare vertrouwen in worden gesteld.

Deze opleiding, die in de negentiende eeuw werd opgesteld en die daarvan nog de sporen draagt, bestaat kort gezegd, in het bijbrengen het voorhouden van de kennis aangaande de mens in somatisch en in biologisch opzicht in normale, gezonde toestand, daarop van de ziekelijke stoornissen, zulks in theoretisch en in practisch-clinisch opzicht met de daartoe vereiste werkzaamheden en stages aan het ziekbed. Daaraan gaat vooraf studie der natuur, zowel van de onbewerktuigde, levenloze (chemie en physica) als van de levende, bewerktuigde natuur (botanie en zoólogie, liever biologie en haar onderdelen, zoals genetica). Op dit programma ontbreekt (of ontbrak) volgens de wet de studie van de mens als psychisch en geestelijk wezen, zoals psychologie en anthropologie en van de voornaamste uitingen daarvan, dus van de mens als geestelijk wezen, o.m. wijsbegeerte en leer van wereldbeschouwingen en godsdienst; in dat opzicht geeft de opleiding van de arts, waar zij volgens de wet geschiedt, een ernstige lacune te zien.

Dit is het terrein van de *vorming* van de arts, waarbij dan tevens valt de opbouw van persoonlijkheid en van karakter.

Het komt ons voor, dat de vroegere klinische leermeester alleen door zijn persoon, dus nolens volens, aan die vorming meer zorg besteedde. Men behoeft voor die opvatting m.i. geen «laudator temporis acti» te zijn. Zij waren gevormd in de tijd van de grote ontdekkingen op geneeskundig gebied, toen een leerling nog veel dichter bij zijn leermeester stond en was dat destijds niet voor alle studiosi het geval? Ontdekkingen ontbraken later ook niet, maar waren deze niet veel minder van persoonlijke aard?

Vroeger was iedere arts een persoonlijkheid, zo hoorden wij een paedagoog zeggen. Nu is dat minder het geval.

Daarom is er ten opzichte van de vorming van de arts door verzwakking van persoonlijke banden veel veranderd. Ten opzichte van de éénzijdige opleiding ontbreekt als regel het nodige tegenwicht, zij het niet overal in dezelfde mate. Doch de opleiding is eigenlijk niet meer dan inleiding waarna de betrokkene door eigen inspanning en geestdrift zich verder dient te voltooien.

Hierbij komt evenwel een moeilijkheid om de hoek, een natuurlijke omstandigheid, die elkeen ondergaat en die voor de zelfstandige en vrije zelfontplooiing een gevaar betekent, althans een belemmering.

De mens kan op diverse wijzen worden opgevat en dat gebeurt ook inderdaad. Maar door niemand wordt ontkend, dat hij een *stoffelijke* component bezit. Nu heeft de stof of de materie een aantal fundamentele hoedanigheden, zoals ruimtelijkheid («res extensa» René Descartes), gravitatie of aantrekkingskracht volgens Is. Newton en traagheid of inertie; zij zal daarom «geneigd» zijn om te volharden in de toestand, de bewegingstoestand, waarin zij vertoeft.

Nu is de materie van ons organisme, het substraat, ook voor ons geestesleven van grote betekenis, wel niet als oorzaak en ook niet als medewerkend beginsel, maar wel als voorwaarde (conditio), als schakel, als klankbord. De materie zal dus de vrije zelfbepaling kunnen bemoeilijken, al wordt deze daardoor uiteraard niet opgeheven. Vandaar dat het levenslot en verworven gewoonten een stempel op de mens drukken, uiterlijk en innerlijk.

De arts zal zijn natuurwetenschappelijke opleiding derhalve niet licht compenseren of aanvullen, daar hij zich dan een andere geestesplooi, een ander innerlijke phaenotype eigen moet maken, een zelfopvoeding, die in onze door allerlei omstandigheden zoveel verstrooiing en afleiding van het innerlijke leven verschaffende tijd moeilijker is dan voorheen.

Vandaar ook, dat men personen, die zich laakbare gewoonten hebben eigen gemaakt, zoals gewoonten op sexueel terrein, gelijk homo-erotiek (homosexualiteit), paederastie, en autoerotiek, zich zo moeilijk van dat euvel los zien maken door vrije keuze en zelfbepaling; het dagelijkse leven is daar om ons van die belemmering te overtuigen. De stoffelijke, biologische grondslag is in de mens een waardevol middel, maar ook een element van beperking, van begrenzing, van potentialiteit. Ook het geestelijke element van de mens ondergaat daarvan de invloed, zij het zijdelings.

Deze beperkende ervaring maakt het menigeen, ook de arts, minder gemakkelijk zich van de vrijheid tot zelfbepaling van de mens te overtuigen. Hij moet daartoe zijn eigen verleden ten dele opzij zetten.

Dit besef van een tekort aan vorming dateert niet van heden of van gisteren. Ruim een kwarteeuw geleden schreef *J. S. Haldane* (physioloog) reeds, dat wijsgerige vorming voor personen van alle studierichtingen onmisbaar is. En meer dan een eeuw geleden gaf Kardinaal J. *H. Newman* van dezelfde opvatting blijk, zoals wij in de 19e jaargang van dit *Artsenblad* 1940 in twee artikelen konden uiteenzetten. Wij meenden toen een tekort aan waardering jegens Newman in ons land te kunnen vaststellen. Daarin is evenwel sedert die tijd

een aanmerkelijke verandering gekomen en verbetering. Nu actieve belangstelling van velen en ook in ruime kring bij menigeen, zonder dat hem of haar een academische opleiding ten deel viel.

Wij zullen enkele opmerkingen van Newman vermelden ter staving van ons betoog, dat opleiding en vorming niet steeds samen gaan. In een «address» over «Christianity and medical science» wendde hij zich tot medische studenten en zeide daarin o.m., dat een ijverig man van het vak zo licht geneigd is om te denken, dat zijn vak alles is («to think that his profession is all in all»). Er is niet veel ervaring voor nodig, om daarmee accoord te zijn. Voorts, dat er in de geneeskunde uitkomsten en uitwegen zijn, die op zichzelf raadzaam schijnen, («true because knowledge, and innocent because true»), maar die toch voor hogere normen moeten wijken en op zij gezet worden. Het is begrijpelijk, dat zulks niet licht wordt ingezien. De stoffelijke natuur immers ligt open en bloot voor ons, niet evenwel de hogere beginselen. Daarvan getuigt het geweten als het innerlijke fluisteren van een hogere wet («the whisper of a law of moral truth within you»). Ziedaar tevens bij *Newman* een der argumenten voor de vrije zelfbepaling van de mens, voor zijn vrijheid.

Hij heeft ook een voordracht gehouden over «*vakkennis*», waarin hij wijst op het gevaar, dat deze licht kan leiden tot beperktheid, tot bekrompenheid van geest. Daarom eist Newman vóór en boven vakkennis algemene vorming, met name vorming op het gebied der wijsbegeerte en verdedigt hij als grondslag en weg daarheen de studie van schrijvers van de klassieke Oudheid. Dit streven is, aldus Newman, niet onvruchtbaar, maar ook nuttig op zich zelf, het behoedt tegen vooroordelen, tegen schijnredeneringen en stelt ons open voor nieuwe inzichten («versatility»); het maakt dus ontvankelijk, het beste blijk van wetenschappelijke vorming, zo wil Newman blijkbaar zeggen.

Algemene vorming dient volgens hem het eerste doel te zijn van universitaire studie «liberal education», een groot voordeel evenals onze gezondheid.

Wij hebben hiermede enkele denkbeelden van Newman, in de lijn gelegen van ons betoog, weergegeven. (1)

En daarmee zullen wij overgaan tot *nieuwe* stromingen in de geneeskunde, die het besef van vrijheid en eigen initiatief van de mens in gevaar dreigen te brengen. Wij zullen daarover beknopt zijn.

Een betrekkelijk nieuwe stroming in de geneeskunde is de *endocrinologie*.

Overschatting van de betekenis der increta of van het endocrinon zou de gedachte van de vrijheid van de mens kunnen verzwakken. Inderdaad zouden volgens sommige geestdriftigen onze hormonen ons levenslot en onze keuze bepalen of althans beïnvloeden ten nadele van onze vrijheid; zij zouden dan dus veel meer zijn dan signaalstoffen of chemische koeriers. «Deine Hormone, dein Schicksal», aldus drukt G. Venzmer zich ietwat pathetisch uit.

Groter lijkt o.i. het gevaar te zijn dat er dreigt van de zozeer verbreide opvattingen van *Siegmund Freud* te Wenen (behoudens de laatste jaren van zijn leven)

Hij zegt, niet zonder een zeker ressentiment jegens zijn naaste omgeving en jegens vele collega's daarbuiten, dat de mens drie maal de nederlaag heeft geleden. Ten eerste in 1643, toen *Copernicus* aantoonde, dat niet de aarde het middelpunt van ons heelal is, maar de zon. Daarna in het jaar 1859, waarin door *Darwin* de evolutie-gedachte een zegetocht tegemoet ging. De derde frustatie was aan hem, Freud, te wijten (te danken!). De mens meende baas te zijn in eigen huis en bewust en in vrijheid zijn beslissingen te nemen; doch dat was maar zelfmisleiding en illusie. Hij doet alsof... maar inderdaad wordt zijn keuze bepaald door zijn driftleven, waarvan de directe kennis hem ontgaat, door het onbewuste, dat zich openbaart, maar voor de mens niet licht bereikbaar en niet beheersbaar is. De mens is een speelbal, niet vrij, geen heer en meester, zelfs niet over zich zelf. Van deze drie slagen, door de mens ondergaan, is de laatste uiteraard de meest ingrijpende.

Onnodig te zeggen, dat er daardoor voor het idee van de vrije wil een gevaar dreigt, waarvan inderdaad menigeen de invloed ondergaat.

En hiermede komen wij tot het derde punt: De *nieuwe hulpmiddelen* en de *techniek* op het terrein der geneeskunde.

Een ons door een natuurlijke band bekende studiosus zeide ons onlangs: «Als ik er niet op let om bij de opname rustig met de patiënt te spreken en deze te leren kennen, is dat later moeilijk. Dan komt het laboratorium en komen tal van apparaturen aan het woord; persoonlijk contact is dan veel moeilijker». Komt op die wijze de patiënt als mens niet in het geding en tevens het besef van zijn vrije, menselijke waardigheid? De analyse doet zo licht het geheel opzij geraken, zodat het vergeten wordt. De middelen van onderzoek waren voorheen eenvoudiger, eisten meer tijd, doch géén verloren tijd, want elk onderzoek was een ontmoeting, een nadere kennismaking; er was een geheel andere vertrouwensverhouding, zodat de arts niet alleen zijn taak opvatte als vakman en deskundige, maar als raadsman in veel ruimere zin. Is de verzwakking van die verhouding niet een der oorzaken van de «crisis» in de geneeskunst en van de invloed van niet-deskundigen?

Een bedenkelijke uitwerking kan er ook uitgaan van de *cybernetica*, de stuur- of regelkunde, waarmede op bedrieglijke wijze levensfuncties kunnen worden nagebootst, zoals de «feeding-back» tussen celkern en cytoplasma; ja, zelfs menselijke handelingen bootst men na, zodat de techniek de vrije bepaling van de mens overbodig schijnt te hebben gemaakt, al is dat slechts schijn. (2) Voorts ware te noemen de *evolutieleer*, met inbegrip van haar toepassing op de mens, waardoor de limiet tussen mens en dier andermaal, bij oppervlakig toezien, wordt vervaagd. Als vaste uitkomsten van het onderzoek worden voorgesteld bevindingen, die niet meer dan hypotheses toelaten. Evolutieleer als geloof, want meer is de totale, integrale evolutiegedachte niet, brengt op haar beurt de mens weer nader tot de wereld van het dier, alsof er geen scherpe kloof bestaat. Er zij hier gewezen op een enkele weken geleden verschenen artikel van *Jörg Klima* (Innsbruck, Laboratorium voor Electronenmicroscopie) en *Evelina Krieger* over: «Homo sapiens — Ursprung und Zukunft des Menschen» (Wort und Wahrheit maart 1963). Waarom Teilhard de Chardin niet

genoemd? Het antwoord van de eerstgenoemde: «...aus der Ueberlegung heraus, dass man heute gar nichts anderes als die Transformation bedenken kann». De «hausse» van Teilhard de Chardin is «eine abendländliche Gesamterscheinung», zo schrijft ons een dezer dagen een der meest bekende biologen, terwijl een ander gezaghebbend man jegens ons zelfs sprak van Teilhardomanie. (3).

Hoe goed de bedoeling ook moge zijn, de eigen aard van de mens komt daardoor bij velen in het gedrang, te meer daar de kijk- en luister-cultus een algemeen gevaar voor nadenken en zelfstandig oordeel tot gevolg heeft.

Als laatste punt valt er nog te noemen de *specialisering*. Deze behoeft geen bedenking teweeg te brengen, maar doet dit feitelijk wel, omdat specialisering in onze tijd afwending van het geheel en beperking tot stand brengt als regel, en niet alleen aanvulling en verbreding of verdieping. Er is dus meer kans, dat de mens als geheel uit het oog wordt verloren met zijn waardigheid en zijne vrije zelfbepaling. Door goede algemene vorming kan die schaduwzijde worden ontgaan, indien althans wordt in acht genomen, dat «le bon spécialiste est celui qui est devenu spécialiste par surcroît», aldus Gaucher. Maar hoe moeilijk blijkens het bovenstaande!

En hiermede komen wij op het begin van dit artikel terug en tevens tot het einde van ons betoog. Wij menen de bedenkingen tegen de vrijheid van de mens en tegen zijn vrije wil te hebben toegelicht, zodat zij verklaarbaar zijn, min of meer als een eigentijds verschijnsel bij artsen, doch niet slechts bij hen.

De oplossing? Bestudering van de mens, dat «grootste wonder» in de schepping. *P. Charron* verklaarde reeds een kleine vier eeuwen geleden: «La vraye science et la vraye estude de l'homme, c'est l'Homme». Bestudering naar zijn geest én naar zijn andere component, zijn lichaam, waarbij dit als *component* wordt beschouwd, een boeiend en actueel en naar onze levensopvatting allerbelangrijkst onderwerp.

---

1) Er zij hier de aandacht gevestigd op een onlangs gereed gekomen biografie van Newman, wiens actualiteit nog steeds schijnt toe te nemen, al is deze in ons land wat laat gekomen in de kring van zijn geestverwanten. Wij bedoelen het werk in twee delen van *Meriol Trevor*, genaamd *Newman* Deel I: «*A pillar of the cloud*» (bekende termen uit zijn leven) en Deel II: «*Light in winter*», verschenen te Londen bij *Macmillan en Co Ltd*, 1962.

Zoals men weet, was het leven van Newman voor hem zelf grotendeels teleurstellend, men kan zeggen: strijd («a struggle for truth»), mislukkingen en verdachtmaking. Deze trekken in zijn leven doet de auteur goed uitkomen, want zij heeft als vrouw meer belangstelling voor Newman als mens dan voor diens grote, zeer grote aantal geschriften. Zij heeft te dien einde 20.000 brieven doorgewerkt te Edgbaston, waar de schrijver ervan (Newman) na zijn overgang en zijn verblijf te Rome met zijn studie aldaar geruime tijd vertoefde.

M. Trevor is blijkbaar van oordeel geweest, dat brieven een uitstekende weg zijn om iemand als persoon te leren kennen en zij heeft zich daarin uiteraard niet vergist; zij heeft n.l. een uitstekend werk geleverd. Zij gaf ons te kennen te Littlemore, waar Newman vóór zijn beslissende stap verbleef in «the stable cottages» en waar ook zij

voor het schrijven van haar werk haar intrek had genomen, dat zij er drie jaar over gewerkt had, een o.i. wat optimistische kijk. Want hetgeen zij gaf, verdient grote bewondering; zij heeft alle belangstellenden een niet genoeg te waarderen dienst bewezen; het werk is rijk geïllustreerd. Drie jaar? Doch haar studie vooraf?

Het zakelijke blijft uiteraard niet buiten beschouwing. Zo wijst zij er dadelijk in het begin van Deel I op, dat Newman de gedachte der evolutie bepleitte en wel 14 jaar vóór *Darwin*, zij het op ander gebied. Een uitvoerig werk, toch boeiend geschreven. De grote feiten in Newmans leven gaat zij na, 1816, 1822 («turning point»), 1845, 1870, 1878 en zijn dood in 1890. Hij had zelf zijn grafschrift opgesteld: «Ex umbris et imaginibus in veritatem». Een Duitse collega citeerde onlangs in de Münch. med. Wochenschr. abusievelijk: «ad veritatem». Newman had meer dan toenadering tot de waarheid gezocht.

2) De *cybernetica* is een jonge tak van wetenschap; de beoefening daarvan geschiedde in den beginne vooral in de Anglo-Amerikaanse landen, doch daaraan wordt in de laatste jaren ook op het Europese continent intensief deelgenomen. Als jongste samenvatting staat ons ter beschikking: *Stafford Beer*, *Kybernetik und Management* 1962, verschenen bij *S. Fischer Frankfurt M.* Het is een vertaling van: *Cybernetics and Management* door Ilse Grubrich. S. Beer verontschuldigt zich in het «Woord vooraf» («leider muss ich zugeben, dass ich kein Deutsch kann!» Ref.).

Zoals uit de titel blijkt, houdt de inhoud vooral verband met de industriële productie, maar Beer geeft ook algemene grondslagen en een eerste oriëntatie. Hij begint met ernstige woorden, o.m. met te zeggen, dat het vrije Westen geplaatst is tegenover een wereld, die zo nodig genegen is, «komfort, Sicherheit und Würde in die Waagschale zu werfen», om verder de nadruk te leggen op het grote belang van de studie en beoefening der cybernetica: «Sputniks werden nicht durch Fasten und Gebete auf ihre Bahnen geschossen».

Beer geeft het vocabularium en de nieuwe begrippen van die wetenschap en de technische methodes van de stuur- en regelkunde. Zij staat nog aan het begin van haar ontwikkeling, maar dit is een «vielversprechender Ansatz».

Deze Schr. staat niet zonder critiek, waar het gaat over het leven en over de mens. Er wordt gesproken over «Denkmaschinen», alsof alle acten van de mens «simuliert» kunnen worden. Dit leidt tot een confrontatie met het determinisme. Beer beschouwt dergelijke uitdagingen door de cybernetica als «ungeheure Sinnwidrigkeiten». Aan het einde merkt hij op, dat er zelfs mensen zijn, die met een beroep op de mechanische schildpad de betekenis van aethica, van aesthetica en van godsdienst loochenen. «So absurd das zu sein scheint, solche Menschen gibt es». Dat is alleen te verklaren door de tekort aan inzicht in de mogelijkheden en beloften van de cybernetica, aldus Beer, die een zeer belangrijk overzicht van dit nieuwe terrein heeft gegeven.

Bij dezelfde uitgever was iets te voren verschenen:

«*Organismen Strukturen Maschinen, Zu einer Lehre vom Organismus*» door *Wolfgang Wieser* uit Wenen. Zijn studiegebied is de levende wereld, maar tevens de cybernetica. Het vasteland laat zich niet onbetuigd.

3) *Friedr. Dessauer* noemt in een zijner laatste geschriften het denken van P. Teilhard «emotionell-dynamisch», terecht (*Prometheus und die Weltübel*, verschenen bij Jos. Knecht Frankfurt M.). En verder: «Teilhard de Chardin wird nicht müde, die totalitäre Schau der Evolution seinen Lesern und Hörern vor Augen zu stellen».

probleemkinderen en de taak van de huisarts

dr. j. lehembre

De groei en de ontwikkeling van het kind tot een volwassene is een enorme onderneming, die onderweg op heel wat moeilijkheden kan stuiten. Heel vaak komen de ouders met hun zorgen-kinderen bij de huisarts terecht.
Mijn kind leert niet op school, hij kan wel, maar hij wil niet; mijn kind spreekt nog niet, is het niet achterlijk?
Hij gedraagt zich zo vreemd, of zo onhebbelijk, hij is echt niet meer te handhaven.

Dit alles zijn bekende moeilijkheden, die de ouders erg pregnant liggen. De huisarts, een beetje onwennig omdat deze problemen niet direct passen in zijn routinewerk, sust de ouders dat het er wel zal uitgroeien met de jaren.

Hierbij zij opgemerkt dat het voor de ouders vaak een zware moeilijkheid betekent en dat het niet zo maar een losse opmerking was; maar bovendien kan de huisarts de patiënten doorverwijzen naar een specialist, of eventueel zelf de nodige behandeling instellen - dit is soms niet zo moeilijk.

Het is onwaarheid dat als een kind niet goed leert het naar een debielenschool moet; er zijn vele andere oorzaken van slechte schoolprestaties buiten de factor van geringe intellectuele aanleg.
Als een kind slecht leert moet men in de eerste plaats denken aan een lichamelijke ziekte. Heeft het geen anemie of een chronische ziekte? Een sinusitis, slecht doorgankelijke luchtwegen of astma, verminderen de cerebrale bloedsvoorziening en de activiteit van het kind. Zware vormen van rachitis, amandelontsteking en ondervoeding (eventueel partieel, b.v. bij hypovitaminose door eenzijdige voe-

ding), kunnen allemaal de leerprestaties van het kind drukken of het gedrag onaangepast maken. De oplossing van het probleem ligt dan voor de hand; amandels trekken, de voeding aanpassen, de vitaminetoevoer regelen of de ziekte anderszins behandelen.

Besluit niet, zonder een degelijk onderzoek, tot voldoende functie van oren en ogen. Bij ernstig onderzoek staat men versteld hoeveel kinderen met niet-herkende gehoordefecten of moeilijkheden bij het zien gewoon in de klas zitten. Deze zintuigdefecten hinderen op zichzelf bij de intellectuele prestaties, en gaan secundair ook de verstandelijke ontwikkeling remmen.

Hoort het kind aan beide kanten voldoende, zit het niet te luisteren naar een onderwijzer die hij onvoldoende kan verstaan? Is het kind niet myoop of astigmaat? Is de fusie van de beide beelden der ogen wel gecoördineerd? Hier kan een oogarts wel eens de oplossing van het probleem brengen. Denk er ook om dat een kind met een bril weer aparte moeilijkheden geeft.

Vooral slecht horen is een veelvuldige oorzaak van zgn. zwakke intelligentie. terwijl de omgeving het eigenlijk nog nooit gemerkt had dat aan de oren wat haperde. Bij jongere kinderen is het niet altijd makkelijk, zelfs niet voor de otoloog en de psycholoog, om uit te maken of het kind nu slecht hoort of olifreen is. Dan zijn er een aantal cerebrale stoornissen die het intellect beperken, zonder dat daarom de intellectuele velden beschadigd zijn. Mogelijk is de gnosis gestoord. Gnosis betekent het herkennen van gewaarwordingen die men heeft.

Misschien is de praxis gestoord, het doen dus. Motorisch gestoorden zijn in hun verstandelijke ontwikkeling gehandicapt omdat ze hun mogelijkheden minder in de praktijk kunnen oefenen; denk maar aan het tekenen, schrijven, schriftelijk rekenen en alle praktische bezigheden.

Taalgestoorden, o.m. door partiële defecten, zijn gehandicapt hij het leren en kunnen ook door hun stoornissen minder makkelijk denken. Maar géén van deze kinderen hoort thuis in een debielenschool; voor ieder van hen is een speciale behandeling vereist. Partiële defecten vereisen speciaal en individueel onderwijs, en hetzelfde geldt respectievelijk voor motorisch gestoorden.

Het is onverstandig het verlenen van dit speciaal onderwijs uit te stellen in de hoop dat het wel vanzelf zal verdwijnen: het oefenen van bepaalde vermogens, die om een of andere reden bemoeilijkt zijn, moet liefst op de daarvoor geschikte leeftijd gedaan worden; in de puberteit wordt het veel moeilijker om dat alles nog te beïnvloeden in de goede richting.

U moet niet vrezen de ouders te zeggen dat het kind achter is, en dat deze achterstand moet ingelopen worden; alleen het woord «achterlijk» is uit den boze, en verdragen de ouders nooit.

Heeft het kind geen absences, of heeft het klinisch niet-merkbare bewustzijnsschommelingen die met een E.E.G.-onderzoek wel kunnen opgespoord worden? Misschien was het kind nog niet schoolrijp toen het op de lagere school kwam? Kinderen die te vroeg de L. S. beginnen, ondervinden daar later de weerslag van. Niet altijd trouwens heeft een niet-schoolrijp kind een lichaamsbouw van het kleutertype.

Ongedurige kinderen moeten niet in het wilde weg gesedeerd worden. Een kinderpsychiater weet waarschijnlijk voor al deze dingen wel de beste oplossing.

Dan zijn er ook nog endocrinologische stoornissen: een hypo-functie van de schildklier is oorzaak van trage en intellectueel trage kinderen. Hypogenitalisme kan oorzaak zijn van infantiliteit en achterlijkheid. Hypofysaire en polyglandulaire stoornissen geven vaak dezelfde moeilijkheden.

Ook sociale en psychologische factoren zijn bijzonder belangrijk in het ontstaan van leermoeilijkheden. Deze factoren zijn het best te onderkennen door de huisarts, beter dan door een specialist.

Om maar even een rijtje op te noemen: pedagogische verwaarlozing, liefdesverwaarlozing of integendeel overdreven bezorgdheid voor het kind liggen aan de oorsprong van veel kwaad. Modern psychologiserende ouders, die het volgens het boekje willen doen, doen het bijna zeker mis. Het is een verderfelijke theorie dat we het kind zijn gang moeten laten gaan en nooit straffen.

Hoe is de verhouding tussen de gezinsgenoten? Wat voor mensen zijn de ouders? Dwangneurotische vaders zijn niet bevorderlijk voor de prestaties van het kind. Een emotioneel onstabiele aanpak loopt altijd mis.

Meerdere malen moeten we aan het milieu wat doen, of behoeft de moeder i.p.v. het kind een behandeling. Soms volstaat het de ouders te adviseren hoe ze dan wel hun moeilijk kind moeten aanpakken.

De leerkrachten kunnen ontactisch optreden, het kind kleineren, andere kinderen voortrekken of onvoldoende geduld betonen. De leermetode kan totaal onaangepast zijn voor dit kind enz. Misschien is het patiëntje wel neurotisch, dan kan een kinderpsychiater of een ortopedagogisch milieu veel doen.

We moeten er ook op letten hoe het gesteld is met het geheugen, de aandacht, de interesse, de ambitie, de vermoeibaarheid en het taalbegrip.

Bij de groep van de psychotische kinderen hebben we het autistische kind. Het kind dat geen belangstelling heeft voor de menselijke omgeving, doch alleen voor het eigen lichaam en de dingen. De zintuigen worden meer gebruikt om er zelf genoegen van te krijgen dan om waar te nemen. Ze grimasseren, doen urenlang stereotype bewegingen, waarvan het wiegen en het vingertikken erg bekend zijn. Het lijkt op het eerste gezicht alsof deze kinderen doof zijn, soms alsof ze oligofreen zijn, doch dat zijn ze meestal niet. Deze kinderen vermijden ogencontact. Zulk kind kan thuis eigenlijk niet geholpen worden.

Verder moeten we nog noemen allerlei hersenaandoeningen, zoals toxoplasmosepsychose, een chorea minor en de ziekte van Schilder. Een kind met een chorea minor moet niet bestraft worden omdat het zo'n rare gezichten trekt, het moet behandeld worden.

Ik wil de huisartsen er op wijzen dat de ouders steun behoeven in hun stap om verderop hulp te zoeken voor hun kind. Men moet de ouders voorhouden dat het kind nu niet direct abnormaal is, maar om een of andere reden niet het volle profijt kan trekken uit de gewone school, dat de gewone school onvoldoende rekening kan houden met de speciale moeilijkheden van hun kind, of dat het niet de aangepaste methodiek heeft om dit kind te leren. Men moet de ouders niet de werkelijkheid verbergen, maar wel zijn terminologie zo kiezen dat het emotioneel aanvaardbaar is voor hen.

Al hebben wij in België niet zo'n uitgebreide mogelijkheden in het bijzonder onderwijs als dat waarover Nederland beschikt, toch komt er enige kentering.

De B.L.O. voor zwakbegaafden is aangepast aan de zwakkere intelligentie van de leerlingen; bovendien heeft zij nog een of meer bezinkingsklassen waar degenen die niet in staat zijn te leren lezen of schrijven, toch nog praktische dingen kunnen leren. Ook vakscholen voor zwakbegaafden bestaan.

In scholen voor leermoeilijkheden worden kinderen met partiële defecten (bepaalde lees-, schrijf- en rekenmoeilijkheden) opgevangen en met speciale methodes geholpen.

Motorisch gehandicapten worden weer op andere specifieke wijzen geholpen in daarvoor opgezette schoolinrichtingen. Voor moeilijk opvoedbare kinderen tenslotte hebben we geëigende onderwijsinrichtingen nodig.

Een probleemkind in België goed geplaatst te krijgen is nog heel erg moeilijk bij gebrek aan degelijke officiële steun en organisatie. Wij hopen dat de leemte in deze instellingen in ons land zo vlug mogelijk zal mogen aangevuld worden. Maar in het bijzonder richten wij ons nu tot de huisarts die bij het opvangen en doorverwijzen van de zorgenkinderen een belangrijke, de eerste taak heeft, opdat hij zich niet op een oppervlakkige wijze van deze moeilijkheden zou ontdoen, maar de ouders zou helpen de gunstige oplossing voor hun kinderen te vinden. Men hoede zich ze te steunen in hun afkeer voor de kinderpsychiater of de P.M.S.-diensten. Hij zal vaak zijn dankbare patiënten kunnen helpen of bijdragen tot de oplossing van hun problemen.

SAMENVATTING

Kinderen die slechte uitslagen halen op school zijn vaak niet oligofreen, maar pseudodebiel. Andere kinderen geven moeilijkheden in hun gedrag. Zij kunnen in vele gevallen geholpen worden.

De huisarts kan verscheidene oorzaken (lichamelijke ziekten b.v.) zelf opsporen en behandelen; in het andere geval moet hij het kind doorverwijzen naar een bevoegde kollega of dienst, zodat de beste behandeling kan worden verzekerd.

RESUME

Il y a beaucoup de parents, qui demandent leur médecin la solution pour leurs enfants difficiles ou étudiant mal. En examinant le médecin trouve parfois une maladie méconnue, des troubles de l'ouïe ou des yeux. Il existe souvent des solutions.

Eventuellement le médecin doit renvoyer les enfants à un service spécialisé ou consulter un spécialiste de psychiatrie infantile.

homosexualiteit

(Zie de probleemstelling in het nummer 3 van ons tijdschrift)

HOMOSEXUALITÄT UND SEELSORGE

Werner Schöllgen

W. Schöllgen legt in diesem Artikel die Frage vor, ob nicht auch die Seelsorge Gründe haben musz, sich um diese so schwerwiegende Verirrung zu kümmern. In England gibt es dazu ein offizielles Gutachten von seiten der Regierung und eine kirchliche Stellungnahme, die Kardinal Griffin angeordnet hat. Diese wurde dann ganz breit fundamentiert und begründet durch das Buch von Michael F. Buchley «Morality and the Homosexual» (London 1959). Hier wird mit allem Nachdruck nach dem eigentlich entscheidenden Punkt gefragt, nach der Entstehungsgeschichte der typischen Formen von Homosexualität, wie sie heute dem Seelsorger begegnen. «Erst bei dieser Fragestellung wird eine schwere Verantwortung der Seelsorger, vor allem der Jugendseelsorger, aber auch des Braut- bzw. des Eheunterrichtes sichtbar. Nach den heutigen Auffassungen entstehen die meisten derartigen Abartigkeiten aus jugendpsychologischen Verwicklungen, die sich in den meisten Fällen hätten vermeiden lassen, wenn nur die Verantwortlichen pädagogisch in rechter Weise informiert gewesen wären. Die fast ûblich gewordene Ein-Kind-Ehe begegnet von hier aus allerschwersten Bedenken. Die überwiegende Erziehungsproblematik liegt hier bereits innerhalb der Familie selber, während die Ehe mit mehreren Kindern zwar mit äuszeren Störungen zu rechnen hat, aber innerlich gesunde Vorbedingungen fûr ein normales Reifen der Jugendlichen bietet».

Der Autor schildert zunächst den Streit zwischen Mythologie unsd Naturwissenschaft und betont mit Nachdruck, dasz die Ehe als Institution zweifellos auch ein klassisches Symbol der Ordnung und Uberformung an sich chaotischer Mächte ist. Ganz gleichgültig, wie jemand sich in seinem sexuellen Verhalten orientiert, er bleibt Mann oder Frau: er bleibt anatomisch hinbezogen auf eine ganz eindeutige Form von Partnerschaft in geschlechtlichem Verkehr. Das Gerede von einem sogenannten «Dritten Geschlecht» sei in seiner völligen Unhaltbarkeit entlarvt. Schöllgen geht dann näher auf die Entstehung der sexuellen Abartigkeit ein, auf das Vorkommen von Zwittern, auf Gegebenheiten seitens der hormonellen Steuerung und auf die sogenannte «Prägung».

In einem dritten Kapitel gibt Schöllgen einen Uberblick über seelsorgliche Möglichkeiten und Notwendigkeiten, die ärztlicherseits vom Standpunkt der Prophylaxe und Psychohygiene von Bedeutung sind. 1. Die Ein-Kind-Ehe sollte in ihrer Fragwürdigkeit auch von der pädagogischen Seite beleuchtet werden. Es darf aber dann auch nicht sein, dasz die Ehe mit mehreren Kindern sozial deklassiert wird. 2. Homosexuellen, auch Bi-Sexuellen die Ehe anzuraten, ist höchst problematisch. Sie bleibt gefährdet durch die Impotenz seitens des Mannes und Frigidität

der Frau. Die Abartigkeit der Natur ist an sich noch keine Sünde und musz ertragen werden wie sonstige Defekte. 3. Es empfiehlt sich immer die Zusammenarbeit mit einem geschulten Arzt oder einem ärztlichen Psychotherapeuten. Zum Abschlusz wird zur strafrechtlichen Seite Stellung genommen:

«Zu den «heiszen Eisen» für jede Reform des Strafrechtes, wie sie jetzt in Deutschland in Gang gekommen ist, gehört die Frage nach der strafrechtlichen Beurteilung homosexueller Handlungen. In der Zeit des Nationalsozialismus (1935) hatte das deutsche Strafrecht eine typische Verschärfung erfahren: nicht mehr nur beischlafähnliche Vorgänge wurden bestraft. Die gerichtliche Praxis ist milde, ganz davon abgesehen, dasz auf diesem Gebiet unauffällige Verhältnisse unter Erwachsenen unter die (in diesem Bereich) natürlich besonders hohe «Dunkelzahl» der statistisch nicht erfaszten Vergehen fallen. Wie offiziell zugegeben wird, ist sogar das polizeiliche Vorgehen gegen die Strichjungen äuszerst lahm und unernst.

Die Freistellung von Strafe bei der weiblichen (lesbischen) Homoerotik gehört wegen ihres völlig anderen Charakters überhaupt nicht in die Diskussion. Was der männlichen Homosexualität ihre strafrechtliche Bedeutung gibt, ist (im Gegensatz zu allen Verdunklungsversuchen) ihre Tendenz zur Päderastie, zur Verführung von Jugendlichen. Der evangelische Pfarrer Olaf Düsterbehen hat (in der Auseinandersetzung mit Prof. Helmut Thielicke) zu unserer Frage wichtige Ausführungen gemacht, die den seelsorglichen Gesichtspunkt unterstreichen und vor allem deshalb Vertrauen verdienen, weil sie auf Erfahrungen aus einer fünfundzwanzigjährigen Tätigkeit im Strafvollzug beruhen. Er betont, dasz es sich auch in diesem Falle nicht um die Selbstverwirklichung einer Anlage handeln könne oder müsse, sondern darum, dasz (wie es im Sinne der Anthropologie für den Menschen allein in Frage kommt) immer plastische und diffuse Anlagebestände durch echte Ideale geordnet, bewertet, gelenkt werden, damit wirkliche Antriebe für ein in der menschlichen Gesellschaft gelebtes, «ethisch verbindliches» Handeln daraus werden. Sein Vorschlag geht dahin: «Es wäre besser, auf den art 175 ganz zu verzichten, der ohnehin durch vergleichsweise milde Strafen nicht der Prophylaxe, sondern eher einer Erweichung auch des art 175 a Vorschub leistet. Die Verführung Jugendlicher ist an erster Stelle nicht deswegen strafbar, weil sie homosexuell ist, sondern weil sie sexuell ist». Diese Ausrichtung auf den Schutz der Jugend ist in der Tat entscheidend! Es wird so viel und sentimental von der Störung der Selbstverwirklichung der Homosexuellen gesprochen. Warum bedenkt man nicht, dasz erst recht die normale Selbstverwirklichung jener zahllosen Jugendlichen zunichte gemacht wird, die während ihrer Ambivalenzzeit in ihrer Entwicklung blockiert werden, so dasz sie eine widernormale Prägung erfahren?

Jede Milderung auf diesem heiklen Gebiet begegnet einem sehr verbreiteten Widerwillen, der schon an sich die Hoffnung illusorisch macht, es könne durch die Abschaffung des art 175 der Ansatz zu Erpressungen beseitigt werden. Für die Moraltheologie musz hier der Standpunkt von Thomas gültig bleiben, der die so wichtige Frage ausdrücklich verneint: «Utrum ad legem humanam pertineat omnia vitia cohibere» — «ob es zur Aufgabe des menschlichen Gesetzes gehöre, alle Laster zu verhindern». Ein positives Gesetz musz sich nach ihm (vor der Klugheit) in seiner Möglichkeit und seinem Nutzen ausweisen. Ausdrüklich bezieht er seine negative Antwort auch auf die Verbote des Naturgesetzes: «Lex humana non omnia potest prohibere, quae prohibet lex naturae» — «das menschliche Gesetz kann nicht alles verbieten, was das Naturgesetz verbietet (S. th. I, II, 96, 2, ad 3)».

(Anima XVII., 1/1963, S. 59-68)
overgenomen uit «Arzt und Christ» 2/1963
pag. 106-107-108

wetenschap en geloof

N. Luyten o.p.

3 VREEDZAME COEXISTENTIE?

De eerste twee artikelen dezer reeks hebben de problemensituatie tussen wetenschap en geloof zo scherp gesteld, dat men zich wellicht afvraagt of daar niet met al te donkere kleuren geschilderd werd. Is de spanning tussen beide werkelijk zo diepgaand en zo veelvormig als werd betoogd?

Letten we wel op: het voorgaande was geen betoog, wel een probleemstelling. Geen nauwkeurige diagnose van de juiste verhouding wetenschap — geloof, maar een verkenning van de spanningsmomenten tussen beide. Een probleemstelling is geen requisitorium. Het ware bepaald verkeerd in de tot nogtoe voorgedragen overwegingen evenzovele argumenten te zien tegen de mogelijkheid van een vreedzame coëxistentie tussen wetenschap en geloof. De moeilijkheden in de ogen zien is niet hetzelfde als zich gewonnen geven. Spanningen blootleggen heet niet noodzakelijk ze bestendigen: de psychanalyse leert zelfs dat conflicten juist door bewustwording hun oplossing kunnen vinden. Iets analoogs geldt, meen ik, hier. Een oplossing voor het hier gestelde probleem moet niet noodzakelijk gezocht worden in een neutralizering van de opgeworpen moeilijkheden. Men komt niet dichter bij de oplossing in de mate dat men de gemaakte opwerpingen gewoon ongedaan maakt. De weg naar een harmonische coëxistentie tussen wetenschap en geloof voert niet van de moeilijkheden weg, maar doorheen de moeilijkheden. Nu we deze weg naar de oplossing van het ons gestelde probleem betreden, kan het er dus niet om gaan de voorheen gemaakte moeilijkheden zo vlug mogelijk te ontzenuwen om aldus een probleemloze coëxistentie te bereiken.

Indien we in het voorgaande de moeilijkheden zo scherp als mogelijk hebben gesteld, dan was dat niet alleen omdat op een klaar geformuleerde moeilijkheid gemakkelijker een klaar antwoord kan worden gegeven. Maar ook — en niet het minst — omdat doorheen een klaar ingeziene moeilijkheid onze blik vrij wordt voor een oplossing, die er werkelijk ene is!

Goedkope verzoeningen, concordisme en compromis helpen de zaak niet vooruit en brengen in de eigenlijke zin van het woord ook nooit een echte oplossing.

Een allereerste imperatief dringt zich daarom op: alles vermijden wat ook maar enigszins in de richting van een compromis zou kunnen gaan. Zoals paradoxalerwijze de diepste tegenstelling tussen wetenschap en geloof pas zichtbaar wordt doorheen hun onderlinge verwantschap, zo zal, even paradoxaal, hun harmonisch samenspel zich slechts openbaren doorheen hun grondige verscheidenheid. Niet uit paradoxenjagerij, maar uit de aard zelf van de zaak is dus onze eerste zorg wetenschap en geloof klaar van elkaar te onderscheiden.

Soms gaat het er op lijken alsof we bij het probleem wetenschap-geloof te doen hadden met een geval van vulgaire concurrentie, waarbij de ene de andere tracht te overtroeven. Men somt ons de verbazende ontdekkingen op, die de wetenschap gemaakt heeft; men toont ons wat al weldaden we de wetenschap danken, hoe ze onze levenswijze meer en meer bepaalt... en vindt dat het geloof daartegenover maar een pover figuur slaat. En zoals het bij concurrentie meestal gaat, het nieuwste en het meest moderne haalt het per se op het ouderwetse en verouderde. Hier is dan de triomf van de wetenschap op voorhand verzekerd: ze staat steeds aan de spits van de vooruitgang en altijd met nieuwe verworvenheden klaar, terwijl het geloof niet alleen als verouderde levensvorm verschijnt, maar ook nog vasthoudt aan primitieve voorstellingen, die teruggaan op het allereerste ontwaken van de menselijke geest. Denken we maar aan de verhalen van Genesis over schepping en zondeval, paradijs en zondvloed. Kan een modern mens die wetenschappelijk heeft leren denken, werkelijk nog iets aanvangen met onze primitieve verhalen?

Eigenlijk zijn dergelijke vergelijkingen belachelijk, en in de grond ook niet eerlijk. Dat wetenschap het geloof overtreft in... wetenschappelijkheid, dat zou ook de heer de La Palisse gezegd hebben Dit lang en breed willen bewijzen is zichzelf belachelijk maken. Ware het niet verstandiger, vooraleer men zulke vergelijkingen maakt, eens ernstig na te denken over datgene wat geloof en wetenschap, elk van hun kant, eigenlijk bedoelen.

Wanneer we ons daarover even bezinnen, dan komen we tot een eerste verrassende vaststelling. Eigenlijk weet het geloof beter wat het wil dan de wetenschap. We krijgen een duidelijk antwoord op de vraag, wat nu eigenlijk met het geloof bedoeld is. Het is een openbaring ons, mensen, door God gegeven. God deelt ons mede wat Hij eigenlijk met ons en met de hele wereld bedoeld heeft, hoe Hij ons uit liefde tot het bestaan riep, hoe Hij de gehele geschiedenis der mensheid leidt, óók doorheen zonde, ellende en miserie, naar een stralende voleinding in Zijn Heerlijkheid. Middenpunt, tevens Verkondiger en Voltrekker van deze blijde boodschap is Christus. de mensgeworden God, ons Heil en onze Verlossing. Zo meldt het geloof zich aan als een heilsleer, een door Gods woord verkondigde en bewerkte heilsgeschiedenis.

Dat is duidelijke taal. Ook wanneer we in detailkwesties niet direct zo klaar zien hoe deze of gene biezonderheid die ons geopenbaard werd, heilsrelevant is (bv. bepaalde details uit de eerste Genesiskapittels), over de centrale betekenis en de eigenlijke zin van het geloof als zodanig kan geen twijfel bestaan. Hier wordt klare wijn geschonken.

Vragen we nu aan de wetenschap wat zij eigenlijk bedoelt, dan verwachten we een minstens zo klaar, ja een technisch adequater geformuleerd antwoord, waarbij doel en betekenis precies omschreven worden.

Heel vlug moeten we vaststellen dat dit niet het geval is. Wetenschap kan heel erg wetenschappelijke dingen vertellen over het bepaalde object waarover ze het heeft, maar over zichzelf weet ze eigenlijk zeer weinig te zeggen. Biezonder de huidige natuurwetenschap (hierover gaat het dan toch vooral bij de confrontatie van geloof en wetenschap) is zeer onzeker en aarzelend waar het er op aankomt haar eigen doelstelling en betekenis te bepalen. Een vooraanstaand natuurwetenschapsman,

de Engelse astronoom en fysicus, Sir Arthur Eddington, heeft dit eens scherp geformuleerd, toen hij schreef: «Al zou ook de wetenschap de ganse wereld verklaren, wat verklaart dan de wetenschap?». Dit is niet slechts een boutade. Leest men hierover de technische literatuur. dan wordt het pas duidelijk hoe precair de situatie van de wetenschap is. Van trotse zelfzekerheid is hier hogenaamd geen spraak meer. Vraagt men aan een modern fysicus wat hij eigenlijk van de werkelijkheid weet, ja, of hij überhaupt werkelijkheid kent, dan zal het antwoord ontwijkend, vaak zelfs bepaald negatief zijn. Hoe fijner zijn meetintrumenten worden, hoe subtiler zijn theorieën, des te minder weet hij hoe het nu eigenlijk met de werkelijkheidswaarde van zijn wetenschap gesteld is. Niet weinige wetenschapsmensen — en niet van de geringste — nemen hier hun toevlucht tot een methodisch — of ook wel absoluter — positivisme, en onthouden zich van ieder oordeel betreffende de werkelijkheidsrelevantie van hun wetenschappelijke uitspraken. We kunnen hier niet het ganse probleem der werkelijkheidswaarde van het natuurwetenschappelijke kennen behandelen. Dat zou ons te ver voeren (1). Nog minder is het mijn bedoeling te ironiseren over de wetenschapsmensen die tenslotte niet weten wat ze eigenlijk doen en of hun hele bedrijf uiteindelijk een zin heeft. Dergelijke ironie ware al te goedkoop en zou terugvallen op wie ze hanteert. Er ligt meer tragiek dan ironie in het feit dat de natuurwetenschap doorheen al de triomfen die ze viert, niet eens precies weet op welke bodem ze staat. Belachelijk wordt echter de situatie waar men vanuit zulk problematisch standpunt, met aanstellerige zelfzekerheid wetenschappelijke gegevens tegen geloofsovertuigingen uitspeelt.

Waar haalt men opeens die zekerheid, die met een superieure zelfbewustheid geloofsaffirmaties, die zich met goddelijke garanties aanmelden, afwijst, daar waar de elementairste wetenschappelijke eerlijkheid eerder bescheidenheid en terughoudendheid zou moeten inscherpen. Er ligt meestal een zekere primitiviteit en onbewustheid in de «wetenschappelijke » opwerpingen tegen het geloof. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de beste wetenschapsmensen niet meedoen aan een zo plomp procédé. Integendeel: precies uit de rijen van hen die zich het intensiefst bezighielden met het probleem van de waarde der wetenschap, gingen de laatste tijd stemmen op om het goede recht, ja de noodzakelijkheid van geloofsuitspraken naast wetenschappelijke stellingen te bepleiten. Namen als Eddington, Planck, de Broglie, ja zelfs Jordan zijn hier welsprekend genoeg.

Men moge dit echter goed begrijpen. Verre van mij te beweren dat ieder wetenschapsmens, die moeilijkheden heeft met het geloof een onwetende domkop of een oneerlijk huichelaar zou zijn. Zeer dikwijls komt het voor, dat wetenschapsmensen de gevangenen van hun eigen methode zijn. Beroepsmisvorming is bij wetenschapsmensen een relatief frequent verschijnsel. Ze hebben zich zo totaal geïdentificeerd met de methode van hun wetenschap, dat iedere andere denkwijze hun vreemd en onbegrijpelijk lijkt. Waar ze stoten op uitslagen of beweringen die binnen het methodisch kader van hun wetenschap niet bewijsbaar zijn, daar worden deze fataal als «onwetenschappelijk» afgedaan (2).

Daar nu de meest eigene inhoud van de geloofswereld totaal buiten het bereik van hun wetenschappelijke methode ligt, wordt ook deze als «onwetenschappelijk» en dus een wetenschapsmens onwaardig aangevoeld. Het behoeft wel geen betoog om aan te tonen dat «wetenschappelijkheid» hier gevoerd heeft tot een bedenkelijke vereniging van de menselijke horizont. Het is geestelijke kortzichtigheid, datgene wat buiten het bereik van een bepaalde methode ligt, als waardeloos of zelfs als onwaar en onwerkelijk te verwerpen. Wie ook maar een weinig heeft nagedacht over de natuurwetenschappelijke methode, haar problemen en haar grenzen, is voor goed genezen van een dergelijke kortzichtigheid. Spijtig genoeg ontbreekt het de weten-

---

(1) *Meer uitvoerige aanduidingen in mijn verhandeling: «Universität und Weltanschauung, Fribourg, Edit. universitaires».*

(2) *Men bemerke de sprong van «niet-wetenschappelijk» naar «onwetenschappelijk».*

schapsmens dikwijls aan tijd en aan geestelijke kracht om zich uit deze magische cirkel der methode te bevrijden. Bij zijn vorming is hem de methode ingescherpt als een absolute canon waaraan hij zich te houden heeft. De resultaten die hij bekomt getuigen van de doeltreffendheid ervan. Dat is hem genoeg. Verder nadenken over rechtvaardiging en fundering van zijn methodische regels is een luxe die hij zich niet kan permitteren. En zo blijft hij zijn ganse leven ingesloten binnen grenzen die hij zichzelf kunstmatig heeft opgelegd. Het geloof dat «buiten» die grenzen ligt wordt dan gewoonweg genegeerd of als een moeilijkheid ervaren (3).

Hier helpt geen argumentering dat bewering tegen bewering stelt. De enig mogelijke uitweg uit deze bevangenheid is het resoluut doorbreken van de al te eng getrokken grenzen, in het bewustzijn dat geen natuurwetenschappelijke methode breed genoeg is om de hele werkelijkheid te omvatten.

Het Shakespeare-woord uit Hamlet: «There are more things in heaven and earth, than are dreamt of in your philosophy» is waarachtig niet alleen op filosofen toepasselijk! Vooral waar de natuurwetenschapsmens het eigen terrein verlaat om zich bv. over geloofsaffirmaties te uiten, daar weze hij zich bewust dat met het verlaten van zijn gebied ook de methodische regels die er gelden, vervallen.

Ik wil nu echter niet de indruk wekken, alsof deze bevangenheid in eigen grenzen slechts aan de kant van de wetenschap zou worden aangetroffen. Het omgekeerde komt ook niet zelden voor, dat namelijk de gelovige zijn geloofsperspectief verabsoluteert en alles wat niet precies daarin past, als goddeloos verwerpt. Dat is de veel versmade «geborneerdheid» die men bij «vrome» mensen vaak aantreft. Het verschil bestaat er echter in dat deze «geborneerdheid» steeds weer wordt aangeklaagd — niet het minst van gelovige zijde zelf — terwijl van de kant der wetenschap, de daar niet zelden voorkomende geborneerdheid als verlichting, breeddenkendheid of vrijdenkerij wordt geroemd. Daarin ligt een grondige oneerlijkheid die maar al te zelden ontmaskerd wordt.

We willen echter niet bij dit negatieve aspect van de zaak blijven staan. Van veel meer belang is de positieve inhoud die doorheen dat negatieve zichtbaar wordt: dat namelijk zowel wetenschap als geloof elk hun eigen onderscheiden karakter hebben. Het geloof willen herleiden tot een stel wetenschappelijke uitspraken heeft even weinig zin als wetenschap tot een soort geloof willen maken (4).

Noch het geloof, noch de wetenschap hebben bij een dergelijke verwarring iets te winnen. Eerst waar de eigenheid en de onherleidbaarheid van de eigene opgave klaar bewust voorhanden is, wordt het mogelijk de verhouding tussen wetenschap en geloof als harmonisch samenspel te onderkennen. Zoals ook pas van dit standpunt uit de gemaakte moeilijkheden kunnen worden opgelost. Dit nader uit te werken zal onze opgave zijn in de volgende bijdrage.

---

(3) *Het is wel merkwaardig hoe speciaal het geloof als «onwetenschappelijk» wordt beschouwd. Voor vele «buiten-wetenschappelijke» levenswaarden merkt men geen moeilijkheden !*

(4) *Zoals dat bv. in het dialectisch materialisme praktisch geschiedt — en niet dààr alleen.*

HET EEUWIG MENSELIJKE — in de situatie van nu

Als op bebloemde weg de bieen honig soecken
So hebben wy gespheurt in oude en nieuwe boecken
En gulden woorden ons daar uyt bijeen gegaerd
Voor hooft en hart een vreught, en 't eeuwig leven waerd.

Il y a toujours deux mondes impénétrables l'un pour l'autre. Le monde des prisonniers et le monde des hommes libres. Le monde des malades et le monde des bien-portants. Le monde des vainqueurs et le monde des vaincus. Le monde de ceux qui aiment et le monde de ceux qui n'aiment pas.

(*Henri de Montherlant in «Le Cardinal d'Espagne»*).

Als eenmaal de bulldozer van de statistieken door een grasveld met bloemen rijdt, gevolgd door de stoomwals van de socio-psychologische waardebepaling, dan blijft er niets levends over.

(*Dr. Karl Stern in «De Derde Revolutie». Uitg. De Fontein-Utrecht pag.* 60).

Pour nous qui ne croyons pas à Dieu, il faut toute la justice ou c'est le désespoir.

(*Albert Camus in «Les Justes». Acte III. Uitg. Gallimard.*)

Tant de catholiques sont enfermés dans leur Eglise et dans leur foi, comme d'autres dans leur Parti. Ils aspirent à un état totalitaire. Tout cela n'a aucun rapport avec l'Evangile.

(*Marie-Alain Couturier, O. P. in «Se garder libre» Ed. Du Cerf. Paris*).

Onze alledaagse situatie is, dat wij niet mee-voelen en zonder werkelijk erbarmen leven. Het gruwelijkste kan om ons heen gebeuren en door mensen aan mensen worden gedaan — wij zijn gegrepen door medelijden en verstarren bij de angstige gedachte, dat dat ook met ons zou kunnen gebeuren, maar wij werpen ons weer op ons bestaan, gewoonweg vergetend en verdoezelend. En wat verweg met naamlozen gebeurt roept niet eens medelijden in ons op.

(*Karl Jaspers in «Socrates, Boeddha, Confucius en Jezus». Uitg. Erven J. Bijleveld. pag.* 166).

gaaf en rijk, ONS gezin

DE VROUW IN DE MODERNE SAMENLEVING *

TH. DE GEEST-MATERNE

Na een levendige debatavond zuchtte iemand van het gezelschap: wat is dat toch weer ingewikkeld en verward. Inderdaad, de meeste levensproblemen verschijnen aan de moderne mens als zeer complex en onvast van lijn wanneer hij er dieper over nadenkt. Het is wel erg banaal om daarbij te doen opmerken dat wij in een overgangstijd leven, dat alles gist en verandert en dat het onaangename gevoel van niet meer helemaal klaar te zien de tol is die we aan onze tijd betalen. Sprekend over de uitersten, drukte een Duits theoloog, Hans Urs von Balthasar die malaise wel heel geestig uit: vroeger wisten de mensen alles over de hel — denk b.v. maar aan de meesterlijke beschrijvingen die Dante ons heeft nagelaten — nu echter heeft men de ruit die er uitzicht op gaf wit gekalkt en er in grote letters op geschreven «voorlopig gesloten wegens verbouwing». Maar vermits we niet in de hel zitten en daarenboven nog vast hopen er nooit te komen, laten we de theologen maar neerstiglijk verbouwen. Heel wat meer benauwd krijgen we het als we tot het besef komen dat wij zelf ook voorwerp van verbouwing zijn. Onze moderne maatschappij is momenteel druk bezig met een grootscheepse herschildering van het beeld van de ideale vrouw. Als men op veertigjarige leeftijd tot de ontdekking komt dat van het ideale beeld waarop men zich als twintigjarige half blind gestaard heeft, niet veel meer overschiet dan een paar vage contouren, ja dan voelt men zich wel wat ongerust worden. Dan doet elke vrouw, en vanzelfsprekend ook elke

---

*
Met toelating van auteur en redactie overgenomen uit «Kultuurleven» nr. 8, october 1962. Hiervoor hartelijk dank.

Uitmuntend kalmeermiddel met doeltreffende en volledige uitwerking. Modern en rationeel product van de nevropathie-syndromen.

P a s s i f l o r a
B r o m u r e n
Phenylethylmalonylurea
Verteerbare Eupeptische bestanddelen

Product aangeboden volgens medisch kenmerk. Generlei zinspeling op het gebruik der bromuren. Generlei uitdrukking niet passend voor oningewijden.

SLAPELOOSHEID
ONGERUSTHEID
A N G S T
PRIKKELBAARHEID
ZIEKELIJKE OVERSPANNING
KRAMPEN
SINT - VITUSDANS
ZENUWSTOORNISSEN
STOORNISSEN VAN HET ZENUWSTELSEL BIJ DE VROUW.

SEDORINA OMIKRON

Volmaakte verwezenlijking van de meest volledige en rationele meewerkende geneeskrachten. Werking verzekerd. Maximum tolerantie.

Briefwisseling en stalen:
Vertegenwoordiger: Ste OMIKRON-GAGLIARDI - 9, Wollen-Driestorenstraat - BRUSSEL
Tel.: 12.82.43

man, er goed aan zich eens rustig te bezinnen op de vragen: wat was de vrouw in de voorbije maatschappijen, wat is ze in onze huidige samenleving? Gaat de evolutie in de goede of in de verkeerde richting? De bedoeling van dit artikel is materiaal aanbrengen voor een dergelijke bezinning, het heeft helemaal niet de pretentie algemene voor iedereen geldende normen op te stellen.
De sterke en wijze vrouw uit de bijbel die leeft volledig en uitsluitend in dienst van het huis en de huisgenoten, die opstaat voor de dageraad en wier lamp zelfs 's nachts niet dooft, is eeuwenlang door de westerse samenleving als het ideale vrouwenbeeld aanvaard en nagevolgd geworden. De vrouw was geschapen om de man te dienen, hem kinderen te schenken, ze op te voeden, zijn huis te beheren. Hoe meer en hoe exclusiever ze zich aan deze taak wijdde, hoe hoger ze geprezen werd.

In onze maatschappij tekent zich een nieuwe strekking af die weigert nog langer de vrouw uitsluitend en alleen te zien in functie van huis en huisgenoten, die in haar op de eerste plaats een autonome persoon ziet, een persoon die zelf en vrij inhoud en zin aan zijn leven geeft. De verandering is fundamenteel en de gevolgen zijn verstrekkend. Laten we dat wat nader verklaren.

Men kan elke mens op twee verschillende manieren beschouwen, ofwel hem beoordelen en waarderen op grond van wat hij voor de maatschappij is en doet in zijn professionele en sociale activiteiten. Men kan hem ook zien in functie van zijn gezin en van datgene wat hij daarvoor en daarin presteert.

Beide aspecten zijn in een bepaalde persoon natuurlijk niet te scheiden doch wel te onderscheiden. Het meest fundamenteel verschil tussen man en vrouw ligt hierin dat de man spontaan en hoofdzakelijk gewaardeerd wordt om wat hij als persoon in de maatschappij tot stand brengt, de vrouw vooral, zo niet uitsluitend, om wat zij bijdraagt tot haar gezin. Een klein voorbeeld ter illustratie. Vraag in een gezelschap: wie is die heer daar? Ge krijgt als antwoord: dat is M. X., dat beroep, die politieke overtuiging, zeer verdienstelijk op zulk of zulk gebied, eventueel krijgt ge zelfs zijn hobby's te horen. Wilt ge weten of M. X. ook kinderen heeft dan is de kans groot dat ge een paar bijkomende vragen zult mogen stellen. Vraag echter: wie is die dame ginds? Het antwoord luidt: dat is de vrouw van M. Z. en daarop volgt het curriculum vitae van M. Z. Zonder moeite verneemt ge ook dat Mevrouw Z kinderen heeft of er misschien geen heeft, kunnen of willen krijgen. Is de dame in kwestie toevallig niet gehuwd dan verneemt ge dat zeker als eerste van alle wetenswaardigheden!

Men voelt het verschil aan: wat een man is wordt hoofdzakelijk bepaald door zijn arbeid, door zijn aanleg, door zijn eigen prestaties in de schoot van de gemeenschap; hijzelf als persoon is belangrijk. Een vrouw wordt door de maatschappij niet op die manier gedefinieerd, maar hoofdzakelijk in haar relaties tot de man, ze wordt gewaardeerd als vrouw van Mijnheer X, of als moeder van Mijnheer Y, of als moeder van de kinderen van Mijnheer Z.

Ik heb jarenlang grote bewondering gehad voor Dag Hammersjöld en heb pas vernomen dat de Unosecretaris niet gehuwd was na 's mans dood. Het was nooit bij me opgekomen daarnaar te informeren en het zou trouwens niets

veranderd hebben aan mijn waardering voor zijn inspanningen in dienst van de vrede. Veronderstellen we echter dat de Unosecretaris een vrouw zou zijn geweest, wie van ons zou niet geweten hebben of ze al dan niet gehuwd was? De vrouw wordt zeer sterk gezien in functie van man en kind. Ze is onmisbaar ofwel voor het seksueel genot van de man ofwel om hem kinderen te schenken. In de voorbije eeuwen bezong de lofbazuin als ze te harer ere klonk altijd één van die twee aspecten. De enkele uitzonderingen dienden, in deze zaak zoals altijd, om de algemene regel te bevestigen.

Men zal hier wellicht doen opmerken dat ook de man in dienst staat van zijn medemensen, tenminste als hij niet louter zelfzuchtig leeft. Dat het verschil tussen beide seksen dus niet zo groot is als op het eerste gezicht schijnt, dat de man door zijn arbeid bijdraagt tot het welzijn van een min of meer omvangrijke sociale groep, terwijl de vrouw door haar huishoudelijk en opvoedkundig werk bijdraagt tot het welzijn van het gezin, een weliswaar kleinere gemeenschap, maar een daarom niet minder belangrijke sociale entiteit.

Dit is zeer zeker juist, wat niet wegneemt dat de man betrekkelijk vrij en autonoom zijn ideaal en zijn levenstaak kan kiezen, dat geen enkele mogelijkheid hem a priori ontzegd of opgedrongen wordt. Terwijl men het vroeger altijd zo voorstelde alsof de vrouw *van nature uit* maar tot één enkele levenstaak was voorbestemd, met name, de man te behagen en kinderen voort te brengen. Met het al of niet vervullen van die opdracht kreeg haar levenszin of werd het waardeloos, mislukt. In het beste geval werd aanvaard dat ze zich bij ontstentenis van een echt moederschap kon rehabiliteren door als zorgende moeder op te treden in de maatschappij. Maar in elk geval schonk het moederschap aan haar leven de enige door de natuur zelf gewilde inhoud.

Vanuit dit perspectief kan men beter begrijpen waarom er een vooroordeel van minderwaardigheid op de vrouw is gaan wegen. Hoe hoog ze ook werd geprezen als minnares, als trouwe echtgenote of als moeder, toch werd ze beschouwd als de mindere van de man, aan hem ondergeschikt en onder zijn voogdij geplaatst. Ze was in zekere zin belangrijk voor hem, terwijl hij op zichzelf belangrijk was.

Het is niet mijn bedoeling in dit artikel een schets te maken van de emancipatiebeweging in de voorbije decennia. Het is, meen ik, voldoende bekend hoe in de meeste Europese landen de vrouw zich juridisch en politiek ontvoogd heeft en steeds meer als de gelijkberechtigde van de man gaat optreden. Ik wil hier de aandacht vragen voor haar economische emancipatie omdat die nog volop aan de gang is, in het brandpunt van de belangstelling staat en voorwerp is van hevige meningsverschillen.

Steeds meer en meer gehuwde vrouwen gaan buitenshuis werken, verbreken de isolatie waarin het huishoudelijk werk hen gevangen houdt, en eisen net als de man haar aandeel en haar plaats op in de bredere maatschappij.

De meest progressieve verdedigers van deze emancipatie vinden het absoluut noodzakelijk dat de vrouw een beroep uitoefent, een of andere arbeid presteert buiten het gezin, opdat ze zich als mens volledig zou kunnen ontplooien, opdat ze een autonoom en vrij wezen zou kunnen zijn, evenwaardig aan de man in

alle opzichten. Tot die conclusie komt o.a. Simone de Beauvoir op het einde van haar lijvig boek *Le deuxième Sexe*. Om deze opvatting beter te begrijpen moet men ze niet alleen zien in verband met wat ik in het begin van dit artikel geschreven heb, maar ook tegen de achtergrond van de existentialistische ideologie. De huidige opvattingen over de vrouw zijn niet los te maken uit de algemene ideologische stromingen van onze tijd. Voor de moderne mens is de arbeid niet meer een straf en het rentenieren de opperste zaligheid. De arbeid wordt integendeel datgene waardoor hij aan zijn leven een zin geeft en aan zichzelf een concrete inhoud. Zijn arbeid constitueert de mens tot wat hij is. In die ideologie heeft de vrouw de arbeid nodig om even autonoom, om even vrij mens te kunnen zijn als de man en om tegenover hem als volwaardige partner te kunnen optreden.

De vrouwen die bewust om die redenen in het beroepsleven gaan, zijn natuurlijk uitzonderingen. Toch geloof ik dat hun belang niet mag onderschat worden omdat ze de evolutie gaan versnellen en aan een ideologische fundament helpen. Ik ben het hieromtrent eens met wat Menie Grégoire schreef in *Esprit:* «Ce n'est donc pas pour «travailler» mais pour gagner ce qui leur paraît indispensable, que la majorité des femmes se jettent, sans qualification ni vocation précise, sur toute offre accessible d'emploi. Les facteurs psychologiques ne viennent que loin derrière, comme une toile de fond et ne semblent déterminant que pour les seules classes aisées; il n'empêche qu'une évolution de la morale sexuelle, qui modifie leur situation d'infériorité, de dépendance dans le couple, et qui les met en quête d'enrichissement personnel. Le cas de ces femmes est important par l'influence qu'il exerce, une influence sans rapport avec leur nombre». (1)

Wat te denken over die radicale opvatting inzake arbeid van de vrouw?

Mij dunkt dat men terecht voor de vrouw de mogelijkheid opeist om zelfstandig en vrij te beslissen over de inhoud en de zin die zij aan haar leven zal geven. Ook als zij door een beroepsarbeid die niets met moederlijke zorg te maken heeft in dienst treedt van de gemeenschap is haar leven waardevol en vervult zij haar menselijke bestemming. Vandaar echter besluiten dat de vrouw die zich uitsluitend blijft wijden aan man en kind geen blijk van autonomie of vrije zelfbeschikking geeft of kan geven, is verkeerd. De vrijwillige toewijding aan het gezin is een even mensconstituerende arbeid als het bouwen aan de maatschappij van de toekomst.

Daarenboven, hoe sterk ik ook overtuigd ben van de gelijkwaardigheid tussen man en vrouw, toch vrees ik dat men in deze zeer progressieve redenering beide zonder meer als gelijkaardig ziet. Al zijn de psychologische en biologische verschillen tussen beide seksen dan wel niet zo groot als men altijd heeft beweerd en al verliezen ze in onze sterk geëvolueerde maatschappij van langs om meer hun belang — b.v. grotere spierkracht van de man betekent door de automatisatie van de arbeid niet een absolute voorsprong op de vrouw

---

1) M. GREGOIRE, La femme au travail, *Esprit*, 1961 (29) ,p. 721-723.

— toch geloof ik dat één essentiel verschilpunt niet mag uit het oog verloren worden. Namelijk dat het de vrouw is die het kind draagt en baart en er dus, althans gedurende een bepaalde tijd, biologisch en psychologisch nauwer mee verbonden blijft dan de man. Man en vrouw zorgen samen voor het in stand houden van de mensensoort, maar de vrouw zal in dat proces meer krachten en meer inspanningen moeten opbrengen dan wel de man. Dat de structuur van de maatschappij en van het gezin de maat van die inspanningen en die zorgen kan laten variëren van het zeer veel tot het heel weinige is evident. Maar zelfs verondersteld dat een bepaalde staat alles zo zou schikken dat deze banden en deze zorgen tot hun minimum kunnen worden herleid, dan nog zal het aandeel van de vrouw merkelijk groter blijven dan dat van de man. Omwille van de eigen biologische gegevenheid van beide seksen.

Moet de vrouw dan bij haar meer overvattende taak in de voortplanting nog een even omvangrijke economische taak vervullen als de man dan ontstaat het niet denkbeeldige gevaar dat ze die cumulatie als te zwaar gaat ervaren. Als ze in dat geval haar bijdrage tot de arbeid niet kan of mag beperken dan zal ze zich geneigd voelen aan het kind te verzaken. En als ze aan het kind verzaakt groeit het gevaar dat ze de banden van het huwelijk als nutteloos en hinderlijk zal aanvoelen en zo belanden we regelrecht in de seksuele anarchie.

Tussen de jaren 1929-1939 heeft Stalin de vrouw-kameraad radicaal ingeschakeld in het produktieproces. Naar men beweert heeft het aan de U.R.S.S. 5 miljoen ongeboren arbeiders gekost. Het is zeer belangrijk dat de wereld, de cultuur, de techniek, de wetenschap verder worden uitgebouwd, maar het is even belangrijk dat de volkeren blijven bestaan en daarom geloof ik dat het gevaarlijk is voor een volk de vrouw volledig in te schakelen in het economisch arbeidsproces zonder rekening te houden met het feit dat ze toch nauwer verbonden blijft met de progenituur dan de man.

Wil ik hiermee nu zeggen wat we terug stroomop moeten varen en weer gaan zweren bij de moeder aan de haard? Dat we moeten blijven volhouden dat de vrouw van nature uit daartoe en daartoe alleen is voorbestemd? Neen, heel zeker niet. De al te extreme opvattingen zijn in beide richtingen verkeerd. Dat men aan de moderne vrouw een verstandelijke, culturele en professionele vorming wil geven en dat men van haar verwacht dat ze zich daardoor in de mate van haar mogelijkheden nuttig zal maken voor de samenleving en niet meer uitsluitend in en voor de thuis zal leven, lijkt me possitief goed.

Het eerste dat daardoor zal gewijzigd worden in een positieve zijn is *de verhouding man-vrouw*. Ik citeer nogmaals een tekst van Menie Grégoire die zeer goed het verschil tussen vroeger en nu uitdrukt: «La femme active détruit deux très anciennes images: d'abord celle de la mère — et par là celle de la femme — réduite à une simple dépendance, enfermée dans l'impuissance et la passivité devant des difficultés que, seul, un père «divin» peut affronter; celle aussi d'un être voué, en cas de conflit, aux révoltes sournoises et passionnelles. Elle détruit cette autre image classique du mâle d'essence supérieure, lointain, absent, surgissant tout armé de geurres lointaines, attendu dans la crainte, et délivré chaque soir de son harnais comme un héros.

Elle crée l'image neuve de *l'équipe*, de l'harmonie du couple égal, portant, selon sa nature et ses moyens, une part de l'unique fardeau».

Vroeger was de man inderdaad de grote afwezige. Afwezig niet alleen in de letterlijke zin (naar de oorlog, op reis of op avontuur) maar ook als hij aanwezig was, bleef hij meestal voor zijn vrouw een afwezige. De man bezat alleen, of alleszins in veel grotere mate, de intellectuele vorming en cultuur, de wetenschappelijke en professionele kennis. Tussen hem en zijn levenspartner gaapte meestal zo'n kloof inzake belangstelling en kennis dat het ware gesprek van mens tot mens zeer moeilijk, zo niet onmogelijk werd. De man kon zich niet mededelen omdat de vrouw niet kon volgen. Ook affectief bleef hij in zekere zin afwezig. Heel zijn streven stond in hoofdzaak gericht op zijn professionele taak. De vrouw van haar kant stond helemaal in dienst van haar eigen besloten wereldje. Zo vormden het leven van man en vrouw als het ware twee afzonderlijke sferen zonder innerlijk contact. De vrouw, omdat ze zelf zo uitsluitend voor het gezin leefde, had moeite om de psychologische gerichtheid van de man te begrijpen en kon niet delen in zijn maatschappelijke bekommernissen die haar dikwijls alleen maar een tekort aan belangstelling en liefde voor haarzelf leken. Heel hun verhouding kwam hierop neer dat de vrouw een verre afwezige held bewonderde en diende en dat de man een onmondig hulpbehoevend en onvolwassen wezen beschutte en beschermde.

Nu echter krijgt de vrouw van langs om meer een vorming die haar gelijkwaardig maakt aan de man zodat ze hem kan vergezellen. Ze wordt nu een ware *gezellin*, zoals God het bedoeld had toen Hij Eva schiep. Niet alleen wordt ze meer sportief en ondernemend zodat ze hem in de letterlijke zin zoveel mogelijk kan vergezellen, maar ze vergezelt hem met haar interesse en begrip op al zijn tochten. En hij vergezelt ook haar op de tochten die zij zelfstandig onderneemt, er is contact gekomen tussen de twee sferen op basis van volledige wederkerigheid. Het is b.v. opvallend in dit verband hoeveel meer dan vroeger man en vrouw zich samen voor iets interesseren, samen ergens heen gaan. Discussiegroepen zijn meestal gemengd, gezinsrecollecties worden als normaler beschouwd dan afzonderlijke mannen en vrouwenrecollecties, ook hun ontspanning organizeren de meeste jonge gezinnen zoveel mogelijk samen. Samen uit, samen thuis is voor velen een leuze.

Deze gewijzigde verhouding brengt voor de partners psychologische gevolgen mee die volgens mij ook een positieve aanwinst betekenen. Zo zal de man voor een meer lucide geworden vrouw niet meer de grote mysterieuze held kunnen uithangen. Hij wordt door haar meer op zijn juiste waarde geschat wat voor de man noodzakelijk een streven naar meer authenticiteit moet meebrengen. Anderzijds is het voor de vrouw ook gedaan met in haar z.g. zwakheid, fragiliteit en onmondigheid een alibi te hebben voor de spreekwoordelijk geworden vrouwelijke grilligheid en onredelijkheid. Ze kan niet langer de rol spelen van een onvolwassen wezentje dat door de man met flauwe middeltjes zoet moet worden gehouden en een beetje tot rede gebracht. Al is de «femme-enfant» nog altijd erg in trek — wat bewijst dat de man zich in het verlies van dat schepseltje nog niet heeft kunnen schikken — toch geloof ik dat de toekomst behoort aan de man-vrouw équipe, dat wil zeggen, aan twee volwas-

sen partners die elk hun verantwoordelijkheid weten op te nemen en die samen zoeken naar concrete oplossingen voor de moeilijkheden waar ze voor staan. Een grotere zelfstandigheid van de moeder en een interesse die reikt tot ver buiten de muren van haar thuis zal ook *de verhouding tot de kinderen* ten goede komen.

Men heeft tot vervelens toe de nadruk gelegd op de noodzakelijke aanwezigheid van de moeder bij het kind opdat dit zich evenwichtig zou kunnen ontwikkelen. Soms werden de zaken zo voorgesteld alsof een moeder die, al was het dan maar voor enkele uren, een beroepsarbeid uitoefende noodzakelijk een schaar jonge delinquenten zou afleveren aan de maatschappij. Inderdaad, de moeder moet aanwezig zijn bij het kind, maar laten we nu weer goed uitmaken wat we daarmee bedoelen. Een moeder kan heel de dag thuis zijn en toch voor het kind afwezig blijven in die zin dat ze niet ontvankelijk en beschikbaar is voor zijn ware noden. Een andere kan maar enkele uren bij hem doorbrengen maar erin lukken om gedurende die korte tijdspanne met hem in een waar gesprek te treden, tot echt levend contact te komen.

Doet een moeder haar kinderen tekort door buitenhuis te werken? Het is niet mogelijk om hier een algemene voor iedereen geldende regel op te stellen. Teveel hangt af van een lange reeks factoren die zeer verschillend kunnen zijn van gezin tot gezin. Om er maar enkele op te noemen: het temperament van de moeder, voor sommige vrouwen is beroepsarbeid een kwelling, voor andere een noodzakelijke afwisseling bij het huishoudelijk werk, de aard en de duur van het beroepswerk, de leeftijd van de kinderen, hun aantal. Een kleinkind heeft zijn moeder op een andere manier nodig dan een groot kind. De materieele zorgen voor een groot kind kunnen zonder schade voor het kind door anderen worden overgenomen. Belangrijk is dat de moeder het leven van het kind volgt en kent, dat ze zijn vertrouwen heeft.

Er is nog een ander aspect aan deze zaak dat m.i. veel te weinig in het licht stelt. Kinderen opvoeden betekent ze bekwaam maken om als zelfstandige mensen hun eigen weg te gaan in het leven. Door de moeder als het ware vast te kluisteren in 't nest zal ze geneigd zijn de jongen zoveel en zolang mogelijk bij zich te houden. In plaats van tot ware zelfstandigheid aan te moedigen zal ze met heel het arsenaal van subtiele middelen waaraan de vrouwenpsyche zo rijk is de autonomie van het kind belemmeren, uitstellen, zo niet definitief fnuiken. Geen algemene regel? Natuurlijk niet, meer aan veel voorkomende verschijnsel met een zeer nadelige psychologische weerslag én op de jeugd én op de moeder. Lees een boek over psychologie en ge vindt er meerdere bladzijden gewijd aan al de desastreuze gevolgen van wat de wetenschapslui «Mutterbindung» of «captatieve moederliefde» noemen. Als het leven van de moeder niet precies samenvalt met de zorg voor de kinderen, maar als het nog door andere taken zin en inhoud krijgt zal ze geredelijker aanvaarden dat het kind zijn eigen kansen moet waarnemen en dat zij niet de enige spil in dat andere leven kan blijven.

Ten slotte mogen we ook niet vergeten dat de gemiddelde levensduur in onze Westeuropese landen zeer sterk gestegen is gedurende de laatste halve eeuw. Van 50 jaar in 1900 is het nu voor de vrouw 70 tot 75 jaar geworden. Dit be-

tekent dat een halve eeuw geleden het einde van de vruchtbare periode voor velen ongeveer samenviel met het einde van het leven, waar de vrouw nu nog een tweede levenshelft voor de boeg heeft. Waarom die gaan vullen met steriel heimwee naar voorbije jaren toen de zorg voor kleine kinderen al de dagen vulde? De meeste vrouwen beschikken op dat ogenblik nog over een grote werkcapaciteit die ze nuttig zouden kunnen aanwenden voor één of andere beroepsarbeid, onder voorwaarde dat ze zich op die mogelijkheid psychologisch en professioneel hebben voorbereid, dat ze niet blind en doof zijn geworden voor wat zich afspeelt buiten de muren van de eigen keuken.

Ten slotte heeft de arbeid van de vrouw haar *verhouding tot de maatschappij* in positieve zin gewijzigd.

Ze tracht langs die weg medezeggingsschap te krijgen als mens in de samenleving der mensen. Hoe moeizaam de weg is die de vrouw in dat opzicht gaat blijkt o.a. uit het feit dat ze als het ware voortdurend een alibi moet aanbrengen om te mogen werken. Het meest klassieke alibi bestaat erin te bewijzen dat ze iets specifiek vrouwelijks aanbrengt, dat zij als vrouw een bijdrage tot het algemeen welzijn kan leveren die anders is dan die van de man. Die mening wordt o.a. verdedigd door Dr. Anna de Waal (2): «Man en vrouw hebben beiden hun «eigen-geaarde» bijdrage aan het gemeenschapsleven te leveren en zijn daartoe ook in staat. Ware dit niet het geval en zouden de bijdragen identiek zijn, dan zou het verlangen van de vrouwen — dat bij de zich haar verantwoordelijkheid bewusten terecht soms de vorm van een eis aanneemt — om op alle terreinen van het menselijk bestaan met de man, te bouwen aan de toekomst van de mensheid, veel van zijn sociale betekenis inboeten».

Het is evident dat er heel wat domeinen zijn waar de vrouw een eigen specifieke bijdrage kan leveren. Maar er zijn veel andere waar dat specifiek vrouwelijke geen zin heeft, zomin als het specifiek mannelijke trouwens. Nemen we b.v. heel het domein van de positieve wetenschappen, de specifiek vrouwelijke visie op de sterrekunde, of op de kernsplitsing, welke zin heeft dat? Ik kan me niet voorstellen dat Mme Curie erg bekommerd was om aan de wereld de specifiek vrouwelijke visie op de radioactieve stoffen mee te delen. Men beoefent een wetenschap overeenkomstig de methodes eigen aan die wetenschap. De menselijke geest is daartoe in staat en het maakt geen verschil of die nu in een man of in een vrouw geïndividualiseerd is.

Ik kan niet akkoord gaan met Jw. de Waal. Oók als de bijdragen identiek zijn is er geen enkele reden om die van de vrouw te weigeren. Al wat de mens aanspreekt kan en mag ook haar aanspreken want de vrouw is toch mens evenzeer als ze vrouw is. De verwarring ontstaat doordat men het opbouwen van de wereld, het bewoonbaar maken van de aarde, niet wil zien als een taak voor de mens, man én vrouw, maar als een voorbehouden domein voor de man alleen. Heel wat heren zullen het roerend met mij eens zijn wanneer ik beweer dat de vrouw zich niet mag opsluiten binnen de wallen van haar huis. Ze zullen haar zelfs heel hartelijk welkom heten op de maatschappelijke werf, onder

---

2) ANNA DE WAAL, *Het wezen van de vrouw en haar taken in deze tijd.*

voorwaarde wel te verstaan, dat ze zich alleen met specifiek vrouwelijke jobs inlaat. Bij nadere beschouwing blijken deze niets anders te zijn dan de taak van de zorgende moeder overgeplaatst van de kleine gezinskern in een bredere sociale ruimte. Dat heel veel vrouwen in deze taken tot een volledige harmonische ontplooiing komen is zeer goed én voor henzelf én voor de gemeenschap. Maar dit is nog geen reden om het andere af te grendelen als specifiek mannelijk gebied. Waarom specifiek mannelijk? Omdat het altijd zo geweest is? Het is specifiek menselijk gebied ja, en als een mens zich tot één of andere taak geroepen voelt en de bekwaamheid heeft om ze naar behoren uit te voeren dan moet zij zowel als hij het recht hebben om ze uit voeren. De vrouw hoeft daarbij geen speciaal alibi voor te leggen als zou zij het anders of beter kunnen dan de man, ze moet het gewoon kunnen.

Vooraleer te eindigen nog deze vraag: wie moet beslissen over de levenstaak van een vrouw, wie moet uitmaken aan welke waarden ze de grootste plaats zal inruimen in haar levensprogramma?

Daarop antwoord ik zonder de minste aarzeling: zijzelf. Als ze gehuwd is, zijzelf in overleg met haar echtgenoot, maar in geen enkel geval mag de Staat, de maatschappij of een bepaalde instelling hier de beslissing voor zich opeisen. Het antwoord dat ik hier geef is een toepassing van onze meest heilige democratische principes. De westerse wereld verdedigt terecht de vrijheid van elke persoon om zelf zijn leven uit te bouwen en te oriënteren naar zijn eigen inzichten. Vanuit dit standpunt beschouwd veroordeel ik evenzeer het stalinistisch dirigisme dat de gehuwde vrouw dwong zich in te schakelen in het produktieproces, als ons eigen dirigisme dat probeert haar te dwingen zich van elke arbeid te onthouden. Niemand bij ons denkt eraan een man door dwangmiddelen een bepaalde levenstaak op te dringen of te ontnemen, zelfs niet als het in het belang van de maatschappij zou zijn. Onze ideologie vertrouwt op de individuele vrijheid en verantwoordelijkheid als grondslag van een harmonisch algemeen welzijn.

Het is dan wel eigenaardig vast te stellen hoe deze meest overtuigde voorstanders van de heilige persoonlijke vrijheid plots overslaan naar het meest fanatieke dirigisme als het om de arbeid van de gehuwde vrouw gaat. Onze katholieke instellingen geven hierin de toon aan. De onderwijzeres, de lerares, de dactylo, de telefoniste, de verpleegster, de sociale assistente enz. wordt aan de deur gezet de dag van haar huwelijk. Niet zij gaat beslissen over haar verdere levenstaak, maar de instelling beslist voor haar, ontrooft haar in zekere zin haar verantwoordelijkheid. We zouden ons nu kunnen troosten met de vaststelling dat het katholieke dirigisme ondoeltreffend is vermits een vrouw die beslist heeft te werken dit ook kan doen in een neutrale of vrijzinnige werkgelegenheid. Onze maatschappij is niet meer homogeen christelijk. En dat we nu als katholieke vrouw moeten oppassen om daar in dit verband niet het woordje «gelukkig» bij te schrijven is toch wel een zeer pijnlijke vaststelling. Wat bereiken we trouwens met dat mislukt dirigisme? Dat de vrouwen op het ogenblik dat ze psychologisch een moeilijke overgang maken van het niet gehuwde leven naar het gehuwde, nog een tweede overgang moeten maken van het katholieke naar het vrijzinnige werkmidden.

Vooral de toestanden in ons onderwijs hebben de laatste tijd aanleiding gegeven tot heel wat protest. Ik geloof terecht. Wij katholieken bezwijken gemakkelijk voor de verleiding om morele dogma's te maken van wat alleen maar socio-culturele oordelen zijn. Een gehuwde vrouw handelt niet noodzakelijk immoreel of amoreel door buitenhuis te werken. Er moet een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen het socio-culturele patroon van het gezin en van de maatschappij enerzijds en de morele waarden die binnen dat patroon beleefd worden anderzijds. De laatste, bv. ware liefde, toewijding, offergeest, trouw enz. zijn van alle tijden en zullen nooit veranderen. Maar de manier waarop de mensen in een bepaalde tijd, in een bepaald land die waarden zullen beleven, het socio-cultureel patroon van hun leven, dat integendeel wijzigt zich voortdurend. Nu hebben wij katholieken een neiging om bepaalde structuren — die in een voorbije tijd misschien een ideaal geweest zijn maar die het nu niet meer zijn — een soort absoluut geldend moreel karkter te geven. Men denkt en oordeelt nogal simplistisch: een vrouw die thuis blijft is, ipso facto, een vrouw die haar christelijke plichten als echtgenote en moeder vervult, een vrouw die gaat werken is, ipso facto, een vrouw die dezelfde plichten verwaarloost.

In feite kunnen beide moreel even goed of even verkeerd handelen. De moraliteit van hun gedrag is niet zonder meer af te lezen van het patroon van hun gezin. Waarom dan zo hardnekkig één welbepaald uit het verleden overgeleverd patroon als het enige goede willen opdringen?

De kracht en de rijkdom van onze westerse beschaving ligt juist in de eerbied voor het persoonlijk geweten, voor het vrij initiatief, voor het individuele, voor het eigene, voor het originele. Waarom dan al de gehuwde vrouwen tot een enkel prototype willen reduceren, waarom hen verketteren die van het overgeleverde model afwijken? Is het niet veeleer een gunstig teken voor onze toekomst dat het beeld van de westerse vrouw niet verstart maar zich vernieuwt en aanpast aan de mogelijkheden en eisen van onze tijd?

DE BETEKENIS VAN DE PSYCHOLOGISCHE INSTELLING VAN DE VROUW MET BETREKKING TOT HET MOEDERSCHAP.

Prof. August Vetter, te München

Inleiding: Het psychologische denken onderscheidt zich van het medische doordat men denkt met behulp van beelden en niet zozeer met behulp van feiten. Hiermee valt te verklaren waarom de psychologie de methode der fenomenologie gebruikt tegenover de meer causaal afgestemde medicijnen. De hier ontwikkelde theorieën grijpen terug op de door de structuur-psychologie bepaalde opvatting, die het antropologische standpunt centraal stelt.

Bespreking: Wanneer men zich afvraagt hoe de houding van de vrouw is t.a.v. het moederschap, dan neemt men een gedeelte, een aspekt van de geslachtsproblematiek, wat een centraal antropologisch thema is. Men kan daarom de mannelijke partner niet uitsluiten, want de vraag heeft betrekking op de verhouding der geslachten onderling. Uit de voor-christelijke oudheid zijn ons twee oorspronkelijke zinnebeelden bekend, die een wezenlijk verschil laten zien in hun opvatting over de verhouding der geslachten:

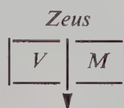
1 *Het patriarchaat.*

Dit oerbeeld is ons bewaard gebleven in het scheppingsverhaal, nadat de oerouders geschapen zijn bestaat er tussen man en vrouw een genetische volorde, waarin zich een rangschikking uitspreekt. Deze rangordening is duidelijk patriarchaal en waarborgt het voortbestaan van het menselijke geslacht in de generatievolgorde. Het hoogste doel is het in stand houden van de soort. Het individu bezit nog geen eigenwaarde, het maakt zelfs geen aanspraak op het voorrecht t.a.v. de maatschappij.

2 *De ontdekking van de menselijke gelijkwaardigheid.*

Het zinnebeeld van het tegengestelde ontwerp stamt uit de griekse overlevering en wordt in het platonische gastmaal van Aristophanes uitgebeeld. Man en vrouw staan hierin gelijkwaardig naast elkaar, de betekenis van dit verbond is gelegen in het voortbestaan van het menselijk geslacht. De man-vrouw verhouding wordt gevormd door de eros. Het eigen karakter van de vrouw wordt primair en centraal

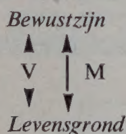
gezien als supplement van het mannelijke karakter. De vrouw is kameraad en partner van de man in de ontwikkeling tot menselijkheid. De verhouding van de ouders tot de kinderen wordt op zijn best vertolkt door het duitse woord «geschwisterliche», wat tot voorbeeld wordt van de geestelijke verinnerlijking van de verhouding van de beide geslachten.

3 *De historische uitwerking van de voorbeelden.*

De tegenstelling tussen de bijbelse opvatting en de hellenistische wat betreft de man-vrouw verhouding is volgens de huidige antropologie een bewijs voor de verschillende aspecten van het verschijnsel mens, nl. dat hij niet bepaald wordt door zijn instinct en als zodanig zich geplaatst ziet tussen God en het dier.
De beide afzonderlijk van elkaar ontstane voorstellingen gaan op in het Christendom en verbinden zich hiermee. De natuurlijke ordening van de geslachten wordt veredeld door een «geschwisterliche» verhouding van man en vrouw. De middeleeuwse Kerk gaf met haar sociale structuur (nl. scheiding der standen) de voorwaarden van beide voorbeelden een zelfstandige realisering en staat tegelijk borg voor haar innerlijke verbondenheid. De liquidatie van de christelijke traditie, die reeds aanvangt bij het ontstaan van de burgers (resp. steden) en met de doorbraak van de industrialisering nagenoeg volledig wordt, brengt de verwoesting van de harmonische verbinding van beide voorbeelden met zich mee.

4 *De innerlijke tweestrijd van de hedendaagse vrouw.*

De vrouw van de twintigste eeuw wordt tussen deze twee voorbeelden heen en weer gedreven en weet als zodanig moeilijk haar houding te vinden. Aan de ene zijde staat het moederschap; deze stelt het nageslacht en de verzorging ervan centraal en aan de andere kant staat het kameraad-zijn met de man in wiens beroepsleven zij zich al meer en meer indringt. Haar natuurlijke opgave wordt duidelijk door de geciviliseerde vorderingen van het bedrijfsleven achteruit gedrongen. Zulk een verschuiving van het evenwicht tussen de geslachten plaatst de gezinsstructuur op losse schroeven en verengt de levensruimte van de gezinsleden. De tweestrijd wordt in het bijzonder merkbaar in de geslachtelijke intimiteit, daar de vrouw nu niet meer het emotionele midden vormt hetgeen de man, die tussen intellect en vitaliteit leeft nodig heeft.

Het structuurpsychologische model van de verhouding der beide geslachten biedt een mogelijkheid hoe de verhouding der geslachten weer tot een «heil» zou kunnen worden. Vanuit deze antropologische beschouwing volgt dan ook de houding van de vrouw t. o. v. het moederschap en daarmee ook t.o.v. de geboortecontrole. Dit laatste is dus een aspect van de totale geslachtsproblematiek en moet van hieruit voor iedere tijd opnieuw beantwoord worden.

uit «Katholiek Artsenblad» nr. 6 — *juni* 1963.

Boeken en Tijdschriften

MANN UND FRAU IM CHRISTLICHEN DENKEN.

D. Sh. Bailey.
(mit einem Nachwort van H. Thielicke)
Klett Verlag, Stuttgart 1963
(Vert.)
333 *pag.* 29,50 *DM.*

De auteur is Anglikaans theoloog. Hij stelt dat de vruchtbaarheid opperste plicht was voor de mens uit het uitverkoren volk in het Oude Testament. Met de komst van Christus was de voortplanting niet meer nodig opdat het heil van het mensdom zou gerealiseerd worden; vanaf dat ogenblik kwam het aan op de persoonlijke zelfheiliging of «bovennatuurlijke» vruchtbaarheid en dit voor iedereen, jood en niet-jood, oud en jong, man en vrouw. Het huwelijk is nu middel geworden voor de wederzijdse heiliging der partners. Het celibaat staat niet noodzakelijk «hoger», de voortplanting is niet het opperste doel van het huwelijk, de man is niet het «hoofd» van de vrouw, want hij is alleen ontologisch-vroeger dan zij. Alleen op de liefde der gelijkwaardige partners komt het aan en het is ook door de kwaliteit van deze liefde dat zij zich als «beeld van God» manifesteren. Schrijver meent deze opvatting, die zo belangrijk is voor de hedendaagse mens, te kunnen terugvinden in de overlevering van de Christelijke Kerk van de 2e tot de 17e eeuw.
Dit is een zeer belangrijk werk.

Prof. Dr. A. Kriekemans.

UNSER KIND IST KORPERBEHINDERT

C. Verheyden.
Klett Verlag, Stuttgart 1963
70 *blz.*
2,25 *DM.*

De auteur, een praktiserende psychologe te Lindau, is zelf vanaf haar geboorte sterk lichamelijk gehandicapt geweest. Ze schrijft dus uit eigen ervaring en tegelijk vanuit haar vakkennis.

We kennen haast geen werken die zoveel praktische en wijze wenken bevatten om lichamelijk gehandicapte, maar overigens geestelijk gezonde kinderen van 1 tot 10 jaar te helpen. Dit werkje verscheen als nummer 50 in de reeks «Bedrohte Jugend-Drohende Jugend», die onder de leiding staat van Dr. J. Spieler. Wie een inleiding wenst op de gebieden die bestudeerd worden in de verschillende werkjes, kan elders geen betere vinden.

Prof. Dr. A. Kriekemans.

Belgische Geneesherenvereniging Sint-Lucas

(*Vereniging zonder winstgevend doel*)

Algemeen Voorzitter: Dr. Ch. de Gheldere

Algemeen Secretaris: Dr. A. Thulliez — *Penningmeester*: Dr. J. Gillis

Algemeen Secretariaat: IJzerlaan 19, Brussel 4.

Tel. 35.36.02

Geneesherenvereniging Sint-Lucas Aalst, Dirk Maertensstraat 24 - Aalst.
Geneesherenvereniging Sint-Lucas Antwerpen, Moorkensplein 13 - Antwerpen
Geneesherenvereniging Sint-Lucas Brugge, Torenbrug 1 - Brugge
Geneesherenvereniging Sint-Lucas Brussel, Jubileumlaan 145 - Brussel 2.
Geneesherenvereniging Sint-Lucas Gent, Ferrerlaan 210 - Gent
Geneesherenvereniging Sint-Lucas Limburg, Diestersesteenweg 76 - Sint-Truiden
Geneesherenvereniging Sint-Lucas Mechelen, Louisastraat 14 - Mechelen
Geneesherenvereniging Sint-Lucas Sint-Niklaas, Hofstraat 52 - St-Niklaas W.
Geneesherenvereniging Sint-Lucas Turnhout, de Mérodelei 176 - Turnhout

Medische Sint-Lucasjeugd

Medische Sint-Lucasjeugd Gent, K.V.C. Kortrijkse Poortstraat 160 Gent.
Sint-Lucasgilde der Studenten, Leuven, Pater Damiaanplein 13 Leuven

Medische hulp aan centraal-Afrika

Algemeen Secretariaat: Louis Schmidtlaan 111 - Brussel 4.

—